

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

P O L İ S   A K A D E M İ Y A S I

Fakültə: *ƏYANİ*

Kafedra: “DİO-nun inzibati fəaliyyəti”

Fənn: “DİO-nun inzibati fəaliyyəti ”

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU № 5. “Daxili işlər orqanlarının (polisin) təyinatı və hüquqi vəziyyəti.”

Tərtib etdi:
“DİO-nun inzibati fəaliyyəti” kafedrasının
müəllimi, polis polkovnik- leytenantı, h.ü.f.d.
Ş.T.Şükürov

Mühazirəyə edilmiş əlavə və dəyişiklər kafedra iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № _____, «_____» _____ 2016-ci il

Bakı - 2016

Mövzu № 5. “Daxili işlər orqanlarının (polis) təyinatı və hüquqi vəziyyəti.”

P L A N:

Giriş:

1. Daxili işlər orqanları- daxili işlər sahəsində dövlət idarəetməsinin xüsusi subyektləri kimi.
2. Polis- Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin vahid sistemini təşkil edən orqan kimi.
3. Polis əməkdaşının səlahiyyətləri.

Nəticə:

Təvsiyə edilən ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (12 noyabr 1995-ci il).
2. Polis haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (28 oktyabr 1999-cü il)
3. “2013-cü ildə cinayətkarlıqla mübarizənin, ictimai qaydanın qorunmasının və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinin yekunlarına və qarşıda duran vəzifələri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin Kollegiyasının 28 yanvar 2014-ci il tarixli KQ-1nömrəli qərarı (DİN-in 29.01.2014 tarixli Ə81-201-14 nömrəli əmri).
4. Daxili qoşunların statusu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (8 fevral 1994-cü il)
5. Vətəndaşların müraciətləri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (30 sentyabr 2015-ci il).
6. www.mia.gov.az. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin 16 oktyabr 2015-ci il tarixli Kollegiyası.
7. Azərbaycan Respublikası DİN-in normativ hüquqi aktlarının hazırlanması və qəbul edilməsi qaydaları DİN-in 10 avqust 2012-ci il tarixli Q 18-001-12 nömrəli qərarı ilə təsdiq olunmuş Təlimat.
8. Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (11 iyun 1999-cu il, № 682-İQ).
9. Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (28 oktyabr 1999-cu il, № 728-İQ).
10. Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu (29 iyun 2001-ci il, № 168).
11. Azərbaycan polisi gününün təsis edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (24 may 1998-ci il, № 710).

12. Azərbaycan Respublikası DİN-in Əsasnaməsinin və strukturunun təsdiq edilməsi haqqında AR Prezidentinin Fərmanı (30 iyun 2001-ci il).
13. Azərbaycan Respublikası DİO-nun emblemi haqqında AR Prezidentinin Fərmanı (30 iyun 2004-cü il).
14. Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Qanunu (24 dekabr 2002-ci il).
15. “İnzibati xətlər haqqında işlərə baxmağa səlahiyyəti olan vəzifəli şəxslərin Siyahısı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 sentyabr 2007-ci il tarixli Fərmanı.
16. İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə. Beynəlxalq sənədlər toplusu. I cild. Bakı-2005.
17. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiya. Beynəlxalq sənədlər toplusu. I jild. Bakı-2005.
18. Beynəlxalq Cinayət Polisi Təşkilatının (İnterpolun) Nizamnaməsi. Beynəlxalq sənədlər toplusu. I cild. Bakı-2005.
19. Hüquq-mühafizə orqanlarının vəzifəli şəxslərinin Davranış Məcəlləsi. Beynəlxalq sənədlər toplusu. I cild. Bakı-2005.
20. Polis haqqında Bəyannamə (1979-cu il). Polis haqqında sənədlər toplusu. Bakı-Qanun-2006.
21. Kütləvi tədbirlər zamanı ictimai asayişin təmin edilməsi barədə (DİN/06.IX.2000-ci il, № 356).
22. DİO-da vətəndaşların müraciətlərinə baxılması qaydası haqqında Təlimat (DİN,05.01.2009,№1).
23. Tərədilmiş və ya hazırlanan cinayətlər və hadisələr barədə məlumatların qəbulu, qeydiyyatı, baxılması qaydaları haqqında Təlimat (DİN 03.11.11, № 680).
24. DİN-in Daxili Təhqiqatlar İdarəsi haqqında Əsasnaməsi (30.XI.2004-cü il, № 485).
25. «Şəhər, rayon, polis orqanlarında vətəndaşların müraciətlərinə baxılması və qəbulu işinin vəziyyətinə dair» Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin Kollegiyasının 29 noyabr 2013-cü il tarixli KQ-5\1 n-li qərarı.
26. DİO əməkdaşlarının sosial müdafiələrinin gücləndirilməsi barədə (DİN, 11.05.2011, G-31).
27. “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 28 oktyabr 1999-cu il. Bakı, 2006.
28. “Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında” Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 29 iyun 2001-ci il. Bakı, 2006.
29. “Dövlət qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 21 iyun 2000-ci il. Bakı, 2007.
30. “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanunu, 24 dekabr 2002-ci il.

31. “Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin Əsasnaməsinin və strukturunun təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 30 iyun 2001-ci il.
32. V. Abışov, H. Eyvazov. DİO-nun inzibati fəaliyyəti. Ümumi hissə. 100 suala 100 cavab//. Dərs vəsaiti. Bakı-Qanun-2010.
33. V. Abışov, H. Eyvazov. DİO-nun inzibati fəaliyyəti. Ümumi hissə. Sxemlərdə. Dərs vəsaiti. Bakı-Qanun-2006.
34. V. Abışov, H. Eyvazov. Polisin hüquqi vəziyyəti, fəaliyyətinin əsas istiqamətləri və təşkilati quruluşu. Mühazirə. Bakı, 2007. Polis Akademiyası. 44 səh.
35. H. Eyvazov. Azərbaycan Respublikasında polis ilə cəmiyyət arasında olan münasibətlər. “Qanun” curnalı № 5, Bakı, 2002. səh.19-21.

GİRİŞ

Milli dövlətin formalaşmasında, hüquq sisteminin və milli qanunvericiliyin inkişafında əvəzsiz əhəmiyyəti olan Konstitusiyanın 12-ci maddəsində göstərilir: “İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir”.

Müstəqillik əldə edən Azərbaycan Respublikası Əsas Qanunumuzun müddəalarını rəhbər tutub ölkədə hüquq-mühafizə siyasətini həyata keçirir. Hüquq-mühafizə siyasətinin məntiqi və uğurlu nəticəsi olaraq ölkədə hüquqi, demokratik islahatlar, milli dövlət quruluşu prosesi, dönməz və daimi sabitlik qorunub saxlanılmış, kriminogen duruma nəzarət olunur.

Dövlətçiliyimizin dayaqlarından olan daxili işlər orqanları da bu prosesdə fəal iştirak edərək, dövlətin, hüquqi və fiziki şəxslərin qanuni mənafelərinin və mülkiyyətinin hüquqazidd əməllərindən qorunması, insanların azad, sərbəst yaşaması üçün lazımi şəraitin yaradılması istiqamətində üzərlərinə düşən vəzifələri bütövlükdə layiqincə yerinə yetirirlər.

Bu məqsədlə mövzunun köməkliyi ilə siz daxili işlər sahəsində idarəetmənin xüsusi subyektləri kimi-daxili işlər orqanlarının vəzifələri, əsas funksiyaları və sistemi haqqında bilik əldə edəcəksiniz.

2015-ci il oktyabrın 16-da Daxili İşlər Nazirliyində "Şəhər, rayon polis orqanlarında vətəndaşların müraciətlərinə baxılması və qəbulu işi"nin və "Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə"nin vəziyyətinə həsr olunmuş geniş Kollegiya iclası keçirilib.

Daxili işlər naziri, general-polkovnik Ramil Usubov Kollegiya iclasını açaraq müzakirəyə çıxarılan məsələlərin xidməti fəaliyyətin mühüm sahələrini əhatə etdiyini, vətəndaşların müraciətlərinə baxılmasının Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin daim diqqət və nəzarətində olduğunu, məhz onun tapşırığına əsasən, son illər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları rəhbərlərinin şəhər və rayonlarda mütəmadi olaraq vətəndaşların qəbulunu keçirdiklərini, onların problemlərini şəxsən dinlədiklərini vurğulayıb.

Bununla yanaşı, qeyd olunub ki, kriminogen duruma mənfi təsir göstərən amillərdən olan narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi də müvafiq sahədə fəaliyyətin təşkilinə xüsusi diqqət, vəziyyətin daim nəzarətdə saxlanılmasını və adekvat tədbirlərin vaxtında müəyyən edilib icraya yönəldilməsini tələb edir.

Nazir son illər hər iki istiqamətdə işin daha səmərəli yerinə yetirildiyini, lakin uğurlarla yanaşı, ayrı-ayrı ərazi polis orqanlarının fəaliyyətində hələ də müəyyən nöqsan və çatışmazlıqların mövcudluğunu xatırladıb.

Gündəlikdəki birinci məsələ ilə bağlı DİN Katibliyinin rəisi, polis general-mayoru Nüsrət Şirinov məruzə ilə çıxış edib. O deyib ki, ölkəmizdə hər bir şəxsin konstitusion hüquqlarının və qanuni mənafelərinin müdafiəsi sahəsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin həyata keçirdiyi dövlət siyasətinə uyğun olaraq, vətəndaşların müraciətlərinə baxılması və qəbulu

daim ciddi nəzarətdə saxlanılıb, xüsusi həssaslıq və ardıcılıqla yerinə yetirilib. Müvafiq sahədə idarəçilik fəaliyyətinin, icra intizamına nəzarət mexanizminin təkmilləşdirilməsi, müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi işinə diqqət artırılıb.

Daxili işlər orqanları öz işini insan və vətəndaş hüquqarına və azadlıqlarına hörmət, qanunçuluq, humanistlik, habelə təkbaşçılıq prinsipinin uzlaşdırılması əsasında qurur.

Mövzunun birinci sualında daxili işlər orqanlarının vəzifə və funksiyaları, Daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin forma və metodları, bu fəaliyyətin həyata keçirilməsinin əhəmiyyəti açıqlanacaq. Bu sualda qeyd edəcəyik ki, daxili işlər orqanları öz fəaliyyətini təşkilati tədbirlər və maddi-texniki əməliyyatlar, normayaradılıq və hüquqtətbiqedijilik fəaliyyəti formalarında həyata keçirirlər. Daxili işlər orqanlarının sisteminin müəyyən edilməsinin əsas müddəaları, onun təşkil edilməsində nəzərə alınan prinsiplərlə tanış olajaqsınız.

Hüquqi islahatlar nəticəsində hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətini, qanunçuluğun və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsini, vətəndaşların konstitusiyaya hüquqlarının və azadlıqlarının qorunmasını və onların etibarlığını təmin edən bir çox yeni vacib qanunlar qəbul edilmişdir.

Hüquqi islahatlar nəticəsində qəbul olunan bütün normativ-hüquqi aktların əsasını demokratiya, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının aliliyi təşkil edir. Hüquqi dövlət quruculuğunda polisin fəaliyyətinin də böyük rolu vardır. Polisin fəaliyyəti bilavasitə şəxsiyyətin, onun hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə, ictimai qaydanın qorunmasına və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, jinayətkarlığa və digər hüquqpozmalara qarşı mübarizəyə yönəldilmişdir.

Polis fəaliyyətinin hüquqi əsasını 28 oktyabr 1999-cu il tarixdə qəbul edilmiş “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu təşkil edir. “Polis haqqında” Qanuna əsasən polis – Azərbaycan Respublikasının icra hakimiyyətinə mənsub olan vahid mərkəzləşdirilmiş, hüquq-mühafizə orqanıdır.

Bu məqsədlə polisin fəaliyyəti ilə bağlı qeyd edəcəyimiz mövzunun ikinci sualında polisin təyinatı, əsas vəzifələri və fəaliyyətinin prinsipləri öz əksini tapacaq.

Mövzunun “Polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri və polis əməkdaşının səlahiyyətləri” adlı sualında polisin fəaliyyətinin təşkilati-hüquqi formaları göstəriləcək.

Beləliklə, mövzuda göstərilən polisin fəaliyyəti ilə bağlı hüquqi biliklər Sizin gələcək təcrübi fəaliyyətinizdə peşəkar polis əməkdaşı və hüquqşünas kimi formalaşmağımızda öz əhəmiyyətini göstərəcək.

İndi isə mövzunun birinci sualının açıqlanmasına keçək.

SUAL 1. Daxili işlər orqanları-daxili işlər sahəsində dövlət idarəetməsinin xüsusi subyektləri kimi.

1.1 Daxili işlər orqanlarının anlayışı, əsas vəzifə və funksiyaları

Daxili işlər sahəsində idarəetmənin xüsusi subyektləri daxili işlər orqanlarından ibarətdir. Onlar öz fəaliyyətini dövlət hakimiyyətinin digər orqanları kimi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit edilmiş sosial-hüquqi prinsiplər əsasında həyata keçirirlər. Daxili işlər orqanları daxili işlər sahəsində fəaliyyətini həyata keçirən, icra hakimiyyətinin dövlət orqanları qismində yaradılır və fəaliyyət göstərir. Bu orqanlar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən yaradılır, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının nəzarəti altında fəaliyyət göstərir və onlara hesabat verirlər.

İcra hakimiyyəti orqanları sistemində daxili işlər orqanlarının yeri və rolu, onların spesifik xüsusiyyətləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş səlahiyyətləri ilə şərtləndirilir. Bu isə daxili işlər orqanlarının üzərinə qoyulmuş vəzifə və idarəetmə funksiyaları ilə, eləcə də bu və ya digər daxili işlər orqanlarının konkret vəzifə və hüquqlarının həcmi ilə səciyyələnir. Səlahiyyətlilik bu və ya digər daxili işlər orqanı haqqında ümumi, nümunəvi və fərdi əsasnamələrlə, eləcə də Azərbaycan Respublikası DİN-in qüvvədə olan sistemində bir sıra orqanların hüquq və vəzifələrini müəyyən edən xüsusi qanunvericilik və digər normativ-hüquqi aktlarla müəyyən edilir.

Belə ki, polisın səlahiyyətləri “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, daxili qoşunların səlahiyyətləri “Daxili qoşunların statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və s. ilə müəyyən edilir.

Öz fəaliyyətlərində bütün daxili işlər orqanları əsasən aşağıdakı normativ-hüquqi aktları rəhbər tuturlar:

- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını;
- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya qanunlarını;
- Azərbaycan Respublikasının qanunlarını;
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarını;
- Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını;
- Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının DİO-nun fəaliyyəti ilə bağlı olan aktlarını;
- DİN-in aktlarını, DİO-nun müvafiq orqanları və xidmətləri haqqında əsasnamələri, nizamnamələri, təlimatları və s.
- Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarını;
- Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarlarını;
- Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq aktları.

Beləliklə, göstərilənlərə əsasən daxili işlər orqanına belə anlayış vermək olar.

Daxili işlər orqanı - Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilmiş qaydada dövlətin daxili işlər sahəsində məqsəd və funksiyalarını, hüquq-mühafizə fəaliyyətini həyata keçirən, qanunvericiliyə uyğun olaraq

yaradılmış və dövlətin büdcəsindən maliyyələşdirilən daxili işlər orqanlarından ibarət olan hüquq-mühafizə orqanıdır.

Daxili işlər orqanlarının səlahiyyətlərini xarakterizə edən amillərə DİO-nun qarşısında qoyulmuş vəzifələr, DİO-nun idarəetmə funksiyaları, bu və ya digər daxili işlər orqanının konkret vəzifə və hüquqlarının həcmi aiddir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23 may 2007-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası”nda göstərilən əsas istiqamətlərdən və müddəalardan olan qanunun aliliyinə nail olunması, ictimai asayişin qorunması və insan hüquq və əsas azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində dövlət funksiyalarının yerinə yetirilməsi ilə bağlı fəaliyyətin, daxili təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsinin və miqrasiya siyasətinin həyata keçirilməsində digər dövlət orqanları və hüquq-mühafizə orqanları kimi, daxili işlər orqanlarının da üzərinə dövlət əhəmiyyətli vəzifələr düşür.

DİO öz səlahiyyətlərinə müvafiq olaraq aşağıdakı əsas vəzifələri yerinə yetirir:

– şəxsiyyətin təhlükəsizliyini təmin etmək, onun hüquq, azadlıq və qanuni mənafələrini, eləcə də cəmiyyətin və dövlətin mənafələrini hüquqazidd qəsdlərdən qorumaq;

– cinayətləri və digər xətalara xəbərdar etmək və qarşısını almaq;

– ictimai qaydanı qorumaq və ictimai təhlükəsizliyi təmin etmək;

– törədilmiş cinayətləri açmaq, onların təhqiqat və istintaqını aparmaq;

– təhqiqat, istintaq və məhkəmə orqanlarından gizlənən və cəzadan yayınanların axtarışını aparmaq, xəbərsiz itkin düşmüş şəxslərin, şəxsiyyətinin tanınması mümkün olmayan meyitlərin müəyyənləşdirilməsi işini, habelə oğurlanmış əmlakın axtarılmasını həyata keçirmək;

– inzibati tənbeh və ya başqa təsir tədbirlərini tətbiq etmək;

– yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının qarşısının alınması üçün tədbirlər görmək;

– mülkiyyəti mühafizə etmək;

– əhaliyə sosial və hüquqi yardım göstərmək;

– qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

DİO-nun əsas vəzifələrindən biri şəxsiyyətin təhlükəsizliyini təmin etmək, onun hüquq, azadlıq və qanuni mənafələrini, eləcə də cəmiyyətin və dövlətin mənafələrini hüquqazidd qəsdlərdən qorumaqdır. Bu vəzifənin yerinə yetirilməsi Əsas Qanunumuz olan Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının bəzi müddəalarında öz hüquqi əsasını tapmışdır. Belə müddəalara aşağıdakıları aid etmək olar:

– Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsinin I hissəsində göstərilir: “İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir”.

– 26-cı maddənin II hissəsində göstərilmişdir: “Dövlət hər kəsin hüquqlarının müdafiəsinə təminat verir”.

– 27-ci maddənin I hissəsində göstərilmişdir: “Hər kəsin yaşamaq hüququ vardır”.

– 28-ci maddənin I hissəsində göstərilmişdir: “Hər kəsin azadlıq hüququ vardır”.

– 31-ci maddənin I hissəsində göstərilmişdir: “Hər kəsin təhlükəsiz yaşamaq hüququ vardır”.

– 32-ci maddənin I hissəsində göstərilmişdir: “Hər kəsin şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır”.

– 33-cü maddənin I hissəsində göstərilmişdir: “Hər kəsin mənzil toxunulmazlığı hüququ vardır” və s.

Göstərilən müddəalara əsasən, DİO-nun bu vəzifəsinin yerinə yetirilməsi üçün zəruri olan, Konstitusiyada təsbit olunmuş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını təmin edən vasitələri 3 qrupa bölmək olar:

– birinci qrupa insan və vətəndaşın şəxsi həyatının toxunulmazlığına zəmanət verən hüquqi vasitələri;

– ikinci qrupa insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının reallaşmasına zəmanət verən əlavə hüquqi vasitələri;

– üçüncü qrupa mənzil toxunulmazlığı hüququnu təmin edən hüquqi vasitələr.

DİO-nun göstərilən vəzifəsinin yerinə yetirilməsində 24 dekabr 2002-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununun müddəaları da mühüm rol oynayır.

DİO-nun digər vəzifəsi cinayətləri və digər xətalara xəbərdar etmək və qarşısını almaqdır. Bu vəzifə DİO-nun sistemində daxil olan bütün xidmətlər vasitəsi ilə ümumi və fərdi profilaktika qaydasında həyata keçirilir.

Cinayətlərin ümumi profilaktikasının həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə daxili işlər orqanları tərəfindən əməliyyat şəraitinin təhlili əsasında cinayətlərin və digər hüquqpozumaların xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması üçün müvafiq tədbirlər görülür, cinayət törətmiş şəxslər haqqında məlumatların toplanması, sistemləşdirilməsi və onlardan istifadə olunması təşkil edilir, müvafiq dövlət orqanlarına, ictimai birliklərə, idarə və müəssisələrə cinayətlərin törədilməsinə kömək edən səbəb və şəraitlər haqqında məlumatlar (təqdimatlar) verilir. Bu vəzifənin yerinə yetirilməsində ümumi və fərdi profilaktika tədbirlərindən geniş istifadə olunur.

Cinayətlərin və digər hüquqpozumaların qarşısının alınması DİO-nun bilavasitə aktiv fəaliyyətidir. Bu vəzifələrin içərisində yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının qarşısının alınması da mühüm yer tutur.

DİO-nun əsas vəzifələrindən biri də ictimai qaydanı qorumaq və ictimai təhlükəsizliyi təmin etməkdir.

Daxili işlər orqanları insanların həyat və sağlamlığının, onların şərəf və ləyaqətinin mühafizəsi, vətəndaşların hüquqlarının, azadlıqlarının və qanuni mənafelərinin, idarə, müəssisə və təşkilatların mənafelərinin qorunması, insanların əməyi və istirahəti, dövlət orqanlarının, qeyri-hökumət təşkilatlarının və əmək kollektivlərinin normal fəaliyyəti üçün yaşayış məntəqələrində əlverişli şərait yaradan əmin-amanlığın təşkil edilməsi üzrə dövlət orqanlarının ictimai qurumlarla

qarşılıqlı əlaqədə müxtəlif tədbirləri həyata keçirməklə ictimai qaydanın qorunması kimi mühüm bir vəzifəni yerinə yetirirlər.

Daxili işlər orqanları ictimai təhlükəsizliyi təmin etməklə isə insanların həyat və sağlamlığı, vətəndaşların, idarə, müəssisə və təşkilatların əmlakı üçün təhlükə yaradan hadisələri və təhlükəli vəziyyətləri xəbərdar edir, qarşısını alır və onların nəticələrini aradan qaldırırlar.

DİO-nun əsas vəzifələrindən biri də törədilmiş cinayətləri açmaq, onların istintaqını və təhqiqatını aparmaqdır.

Cinayətlərin istintaqı zamanı DİO-da istintaq aparatının rəhbəri törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatların aidiyyəti üzrə qeydə alınmasını təşkil edir, onlara baxılmasını, cinayət işi üzrə ibtidai istintaqın, ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin aparılmasını müstəntiqə tapşırır. Səlahiyyətləri daxilində cinayət-prosessual qanunvericiliyinə müvafiq olaraq müstəntiqlər tərəfindən cinayət işlərinin vaxtında və keyfiyyətli ibtidai istintaqını təşkil edir. Bu zaman DİO-da istintaq aparatının rəhbəri, həmçinin də cinayətlərin açılması və istintaqı işinə yeni kriminalistik, elmi-texniki vasitə və üsullarının tətbiqini təmin edir, səlahiyyətləri daxilində xidməti işi digər hüquq-mühafizə və dövlət orqanları ilə əlaqələndirir, cinayətlərin törədilməsinə kömək edən səbəb və şəraitin aradan qaldırılması üzrə ümumiləşdirilmiş təqdimatların hazırlanmasını və göndərilməsini təşkil edir, müstəntiqlər tərəfindən həyata keçirilən profilaktiki işlərə nəzarət edir. DİO-da təhqiqatın təşkili zamanı təhqiqat orqanının rəhbəri kimi rəis CPM-in tələblərinə əməl edərək öz səlahiyyətləri daxilində: törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatların qeydiyyatına alınmasını təşkil edir, onlara baxılmasını, cinayət işi üzrə təhqiqatın və ya ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin aparılmasını təhqiqatçıya, yaxud təhqiqatçılar qrupuna tapşırır.

Təhqiqat ibtidai araşdırmanın növü kimi aşağıdakı şəkildə aparılır:

- 1) ibtidai istintaqı məcburi olan cinayət işləri üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin icraatı;
- 2) böyük ictimai təhlükə törətməyən bəzi aşkar cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat.

Cinayət işləri üzrə təhqiqatı digər orqanlar kimi daxili işlər orqanlarının təhqiqatçıları da aparırlar. Məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat şəklində təhqiqat Cinayət Məcəlləsinin 127.1, 128-132, 174-176, 177.1, 186.1, 187.1, 187.2, 196.1, 197.1 və 201.1-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş böyük ictimai təhlükə törətməyən aşkar cinayətlər üzrə aparılır.

Böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat şəklində aparılan təhqiqat istisna olmaqla, bütün cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqın aparılması məcburidir. CPM-in 215.3-cü və 215.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallardan başqa digər cinayət işləri üzrə ibtidai istintaq həm də Daxili İşlər Nazirliyinin müvafiq səlahiyyətli şəxsləri tərəfindən aparılır.

Cinayətin açılması, təhqiqatın və istintaqın aparılması ilə əlaqədar hüquqi və fiziki şəxslərdən, dövlət sirri təşkil edən sənədlər istisna olmaqla, zəruri izahatlar, məlumatlar, arayışlar, sənədlər almaq, cinayət törətməkdə şübhələnilən şəxslərin

barmaq izlərini götürmək, qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada digər prosessual hərəkətləri həyata keçirmək daxili işlər orqanları əməkdaşlarının hüquqlarına aiddir.

Təhqiqat, istintaq və məhkəmə orqanlarından gizlənən və cəzadan yayınanların axtarışını aparmaq, xəbərsiz itkin düşmüş şəxslərin, şəxsiyyətinin tanınması mümkün olmayan meyitlərin müəyyənləşdirilməsi işini, habelə oğurlanmış əmlakın axtarılmasını həyata keçirməklə daxili işlər orqanları digər bir vəzifəni yerinə yetirirlər.

Daxili işlər orqanları təhqiqatdan, istintaqdan, məhkəmədən, hərbi uçotdan, hərbi xidmətə çağırışdan, yaxud hərbi toplantılardan yayınan vətəndaşların, həmçinin xəbərsiz itkin düşmüş şəxslərin axtarışını, habelə ailədən, məktəb-internatdan, uşaq evlərindən, müvəqqəti təcridetmə mərkəzlərindən, yaxud xüsusi təlim-tərbiyə müəssisələrindən qaçmış azyaşlıların axtarılıb tutulması, yetkinlik yaşına çatmayanları cinayətkar, eləcə də digər hüquqazidd əməllərə cəlb edən şəxslərin vaxtında və tam aşkar edilməsi üzrə qanunvericilikdə nəzərdə tutulan təsir tədbirlərinin tətbiqini təmin edirlər. DİO həm də cinayətə meyilli azyaşlılar, onları cinayətkar əməllərə sövq edən insanlar arasında əməliyyat mövqeləri yaradılması üçün tədbirlər görürlər. Bu vəzifə yerinə yetirilərkən polis əməkdaşı hakim qərarı olmadan mənzilə orada yaşayanların iradəsi ziddinə cinayət törətmiş, həbsdən və ya cəzaçəkmə müəssisələrindən qaçmış şəxsin həmin mənzildə gizlənməsi barədə dəqiq məlumatı və ya əsaslı şübhələri olduğu halda daxil ola bilər.

DİO əməkdaşı axtarışda olan cinayətkarların əlamətlərini bilməli, oxşarlığı olan şəxs barəsində yaxınlıqdakı polis orqanına dərhal məlumat verməlidir.

Cinayət törədilməsində şübhələnildiyinə görə tutulmuş, barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilmiş və ya azadlıqdan məhrumetmə cəzasına məhkum olunmuş şəxsin həbsdən qaçmasının qarşısı alındıqda, habelə bu şəxsin qanunsuz azad edilməsi üçün kənar şəxslər tərəfindən güc işlədildikdə daxili işlər orqanı (polis) əməkdaşı onun qanuni tələblərini icra etməyən hər hansı şəxsə qarşı xüsusi vasitələr və odlu silah tətbiq edə bilər. Cinayətkarlar və cinayətin törədilməsində şübhəli şəxslər tutulmazdan əvvəl onlarda odlu və ya soyuq silahın olub-olmaması müəyyənləşdirilir və təhlükəsizlik tədbirləri görülür. Cinayətkarların yaxalanması imkan daxilində əhali az olan yerlərdə və ictimai nəqliyyatın dayanacaqlarından kənarında həyata keçirilir.

Daxili işlər orqanları (polis) inzibati xətlər qanunvericiliyinə əsasən, inzibati xətlər haqqında işlərin icraatını həyata keçirməklə inzibati tənbeh və ya başqa təsir tədbirlərini tətbiq edirlər.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 29-cu maddəsində hər kəsin mülkiyyət hüququnun olduğu göstərilir. Həmin maddədə həmçinin, mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmədiyi və mülkiyyət hüququnun, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququnun qanunla qorunduğu göstərilir. Vətəndaşların bu konstitusion hüquqlarının təmin edilməsi həm də daxili işlər orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

Hüquqi və fiziki şəxslərin əmlakının mühafizəsini və diplomatik immuniteti olan şəxslərin təhlükəsizliyini DİO-nun mühafizə xidməti təmin edir. Mühafizə

polisi müqavilə əsasında obyektlərin mühafizəsi ilə yanaşı, xidmət aparılan post və marşrutlarda ictimai təhlükəsizliyin təmin olunmasını və cinayətkarlığın qarşısının alınmasını da təmin edirlər.

DİO-nun əhaliyə sosial və hüquqi yardım göstərmək vəzifəsinin həyata keçirilməsinin hüquqi əsası Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapmışdır. Konstitusiyanın 38-ci maddədə hər kəsin sosial təminat hüququ olduğu, 61-ci maddədə isə hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnun olduğu göstərilir. Həmin maddədə həmçinin göstərilir ki, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda hüquqi yardım ödənişsiz, dövlət hesabına həyata keçirilir; hər bir şəxsin səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən tutulduğu, həbsə alındığı, cinayət törədilməsində ittiham olunduğu andan müdafiəçinin köməyindən istifadə etmək hüququ vardır və s.

Vətəndaşların bu və ya digər konstitusion hüquqlarının təmin edilməsi məqsədilə DİO ictimaiyyətlə qarşılıqlı əlaqə yaratmalıdır. Bu əlaqə əhalinin bütün sorğu-suallarına nəzakətli cavab vermə, onların sosial və maddi vəziyyəti ilə yaxından tanış olma, insanların iş yerləri ilə təmin olunmasında onlara kömək göstərilməsi, insanların hüquq mədəniyyətinin yüksəldilməsi üzrə onlarla iş aparılması, hüquq qaydasının qorunması sahəsində vətəndaşlarla əməkdaşlığın təşkil edilməsi və s. formalarda ola bilər.

DİO göstərilən vəzifələrlə yanaşı aidiyyəti dövlət orqanları ilə qarşılıqlı əlaqədə qanunsuz miqrasiyanın qarşısının alınması ilə bağlı tədbirləri həyata keçirir; yol hərəkəti təhlükəsizliyinə aid qaydaların, standartların və texniki normaların işlənilib hazırlanmasında iştirak edir; daxili qoşunlar tərəfindən qanunvericiliklə müəyyən edilmiş vəzifələrin icrasını təşkil edir; mülki müdafiə və səfərbərlik tədbirlərinin həyata keçirilməsində iştirak edir, habelə DİN-in Əsasnaməsi ilə müəyyən edilmiş digər vəzifələri yerinə yetirir.

Daxili işlər orqanları qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri də yerinə yetirirlər. Məsələn, yanğın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə DİO-nun rəisi və onun müavinləri, habelə digər əməkdaşlar xidmət göstərilən ərazilərdə öz səlahiyyətləri daxilində Fövqəladə Hallar Nazirliyinin yanğın təhlükəsizliyi qurumları ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərirlər.

DİO-nun rəisi və onun müavinləri bu məqsədlə: zəruri hallarda yaşayış məntəqələrinin və müəssisələrin kompleks şəkildə yoxlanılmasında iştirak edir, yanğınlarla bağlı cinayətlərin qarşısının alınması üçün birgə tədbirləri həyata keçirirlər; polis naryadlarının yanğın yerinə göndərilməsi, yanğın və buna qəsdlərin təhqiqatını və ya istintaqını aparan istintaq-əməliyyat qrupunun işinə köməklik göstərir, yanğın yerində asayişin və əmlakın mühafizəsinin təmini üçün tədbirlərin həyata keçirilməsini təşkil edirlər; əhali arasında yanğından mühafizə tədbirlərinə riayət olunması haqqında təbliğat aparılması işinə polis sahə inspektorlarını cəlb edirlər; maddi sərvətlərin saxlandığı obyektlərdə yanğınların və baş verə biləcək cinayətlərin qarşısının alınması məqsədilə birgə təşkilati, əməliyyat və texniki tədbirlər işləyib hazırlayır və həyata keçirirlər.

DİO-nun əsas funksiyaları (fəaliyyət istiqamətləri). DİO qarşısına qoyulmuş vəzifələrə müvafiq olaraq aşağıdakı funksiyaları həyata keçirir:

- vətəndaşların həyatını, sağlamlığını, şərəf və ləyaqətlərini, hüquqlarını, azadlıqlarını və qanuni mənafələrini, eləcə də idarə, müəssisə və təşkilatların mənafələrini hüquqazidd qəsdlərdən mühafizə etmək;
- hüquqpozmaların profilaktikasını təşkil etmək və həyata keçirmək;
- ictimai qaydanın qorunması, ictimai yerlərdə insanların hüququayyğun davranışlarının təmin edilməsi, yaşayış məntəqələrində və ictimai yerlərdə vətəndaşların əməyi və istirahəti üçün normal şəraitin yaradılmasının təmin edilməsi;
- ictimai təhlükəsizliyin, yol hərəkəti təhlükəsizliyinin, icazə sistemi təsiri altına düşən əşya, predmet və materiallarla davranış qaydalarının təmin edilməsi;
- ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi tənzipləyən aktların tələblərinə riayət edilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsi;
- qanunvericiliklə müəyyən edilmiş səlahiyyətləri daxilində təhqiqat və istintaq aparılması;
- əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasında olmaları, Azərbaycan Respublikası ərazisindən tranzitlə keçmələri qaydalarına riayət edilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsi;
- müqavilə əsasında vətəndaşların şəxsi mülkiyyətinin, dövlət və bələdiyyə mülkiyyəti obyektlərinin mühafizəsinin təmin edilməsi;
- dövlətin digər orqanları ilə birgə fəvqəladə vəziyyət rejiminin təmin edilməsi;
- yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında qanunvericiliyin tələblərinə riayət olunmasına nəzarətin həyata keçirilməsi və s.

1.2. Daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin forma və metodları

Daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin mahiyyəti *ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, cinayətkarlığa və digər hüquqpozmalara qarşı mübarizə sahəsində yaranan ictimai münasibətləri nizamlayan qanun və qanunqüvvəli aktların tələblərinin həyata keçirilməsindən ibarətdir.*

DİO-nun fəaliyyətinin forması dedikdə, *onların qarşısında duran vəzifələrin praktiki olaraq həyata keçirilməsi məqsədilə yerinə yetirilən eyni (oxşar) cinsli hərəkətlərin xarici təşkilati-hüquqi ifadə forması başa düşülür.*

Daxili işlər orqanları öz fəaliyyətlərini müxtəlif formalarda həyata keçirirlər:

- *təşkilati tədbirlər (təşkilati-kütləvi tədbirlər);*
- *maddi-texniki əməliyyatlar (hərəkətlər);*
- *normayaradıcılıq (hüquqmüəyyənedici) fəaliyyəti;*
- *hüquqtətbiquedici (nizamlayıcı və hüquqmühafizəedici) fəaliyyəti.*

DİO-nun yuxarıda göstərilən bu fəaliyyət formaları həm onların xidmət, aparat və bölmələri daxilində, həm də onların xarici fəaliyyət sahələrində, digər dövlət orqanları, idarə, müəssisə, təşkilatlarla, eləcə də vəzifəli şəxslər və vətəndaşlarla qarşılıqlı əlaqələrində həyata keçirilir.

Təşkilati tədbirlər (təşkilati-kütləvi tədbirlər)- *DİO-nun bütün sisteminin səmərəli fəaliyyət göstərməsinin təmin edilməsi məqsədilə gündəlik olaraq həyata keçirilən fəaliyyət formasıdır.* Bunlar həm də DİN-in sisteminə daxil olmayan digər orqan və təşkilatlarla əlaqələrin yaradılmasına, vətəndaşların və ictimai birliklərin hüquq qaydalarının mühafizəsində və DİO-nun digər funksiyalarının realizə edilməsində aktiv iştirak etmək üçün şəraitin yaradılmasına yönəlmişdir.

Təşkilati tədbirlər (hərəkətlər) hüquq münasibətlərinin yaranmasına, dəyişməsinə və xitamına bilavasitə səbəb olmur. Onlar aşağı orqan və bölmələrin, həmçinin də tabeçilikdə olan işçilərin təlimatlandırılmasından və təftiş edilməsindən ibarətdir. Təlimatlandırma və təftiş etmə təşkilati tədbirlərin (iclasların, konfransların, müşavirələrin və s.) hazırlanması və keçirilməsi ilə də bağlı ola bilər. Təşkilati tədbirlər, həmçinin də təcrübəyə elmin və texnikanın nailiyyətlərinin tətbiq edilməsi üzrə tədbirlərin işlənib hazırlanmasında, daxili işlər orqanları əməkdaşlarının öyrədilməsindən də ibarət ola bilər. Daxili işlər orqanları əsas təşkilati-metodik köməyi ictimai qaydanın mühafizəsində iştirak edən vətəndaşlara və digər ictimai birliklərə göstərirlər. Onlar ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi tənzimləyən normativ-hüquqi aktların əhali arasında təbliğatı, hüquqi cəhətdən öyrədilməsi üzrə böyük təşkilati-kütləvi işlər və s. həyata keçirilir.

Maddi-texniki əməliyyatlar (hərəkətlər) köməkçi (yardımçı) xarakter daşıyır. Onların köməyi ilə daxili işlər orqanlarının fəaliyyət prosesi təmin edilir. Maddi-texniki əməliyyatlar karguzarlarlığın həyata keçirilməsindən, aparat və xidmətlərin təşkilati texnika ilə təmin edilməsindən, arayışların, hesabatların tərtib edilməsindən və s. ibarətdir.

Normayaradıcılıq (hüquqmüəyyənədi) fəaliyyəti hüquqi normaların işlənib hazırlanmasından, onların təkmilləşdirilməsindən, dəyişdirilməsindən, əlavə və dəyişikliklər edilməsindən, ləğv edilməsindən, yəni hüquqi tənzimləmədən, bir qayda olaraq DİO-nun daxili təşkilati fəaliyyətinin nizamlanmasına yönələn normativ-hüquqi aktların qəbul edilməsindən ibarətdir. Normayaradıcı fəaliyyət qanunların, qərarların, fərman və sərəncamların, dövlət hakimiyyəti orqanlarının aktları əsasında və onların icrası üçün həyata keçirilir və qanunqüvvəli xarakter daşıyır.

Normayaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi – daxili işlər sahəsində ictimai münasibətləri nizamlayan qanunqüvvəli hüquq normalarının qəbul edilməsindən ibarətdir. Bu normalar buna səlahiyyəti olan daxili işlər orqanlarının rəhbərləri tərəfindən verilən əmrlərdə, təlimatlarda, göstərişlərdə, nizamnamələrdə və digər aktlarda olur. Daxili işlər orqanlarının normayaradıcılıq səlahiyyətləri eyni deyildir. Onun həcmi daxili işlər orqanlarının ierarxiya sistemində tutduğu yerdən və onun funksiyalarından asılı olaraq təyin edilir. Belə ki, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı olan Azərbaycan Respublikasının DİN-i, yerli daxili işlər orqanlarına nisbətən daha geniş normayaradıcı səlahiyyətlərə malikdirlər.

Hüquqtətbiqədi fəaliyyət hüquqi əhəmiyyət kəsb edən, fərdi aktların qəbul edilməsindən, yəni hüquq normaları əsasında konkret fərdi işlərin (məsələlərin) həll edilməsindən ibarətdir. İstənilən daxili işlər orqanı bu və ya digər həcmdə hüquqtətbiqədi səlahiyyətlərə malikdir, hüquq tətbiqetmənin

subyektdir və hüquqtətbiqedici fəaliyyətinin köməyi ilə gündəlik olaraq idarəçilik funksiyalarını realizə edir.

Hüquqi normaların məzmun və xüsusiyyətləri və onların bilavasitə məqsədlərinə görə daxili işlər orqanlarının hüquqtətbiqedici fəaliyyətini nizamlayıcı və hüquqmühafizəedici fəaliyyətlərə bölmək olar.

Hüquqtətbiqetmə fəaliyyətinin nizamlayıcı forması konkret idarəçilik işlərinin və daxili işlərin idarə edilməsi sahəsində vətəndaşların, idarə, müəssisə və təşkilatların hüquq və qanuni mənafələrinin həyata keçirilməsinin təşkilati xarakterli məsələlərinin həll edilməsi üçün istifadə edilir. Daxili işlər orqanları hüquq normaları əsasında və çərçivəsində konkret ictimai münasibətlərin fərdi hüquqi nizamlanmasını həyata keçirərək, bununla da ictimai qaydanın qorunması sahəsində ictimai münasibətlərin inkişafı prosesinə fəal surətdə təsir göstərirlər.

Hüquqmühafizəedici fəaliyyət forması hüquq normaları ilə nizamlanan ictimai münasibətlərin mühafizəsinə yönəldilmişdir, onların toxunulmazlığını təmin etmək iqtidarındadır. Bu fəaliyyətin vasitəsilə vətəndaşların, orqan və təşkilatların hüquqi statusunun və subyektiv hüquqlarının mühafizəsi həyata keçirilir, hüquqi vəzifələrini yerinə yetirməyən şəxslərə qarşı dövlətin məcburetmə təsir tədbirləri tətbiq edilir.

Fəaliyyət sahələrindən asılı olaraq, daxili işlər orqanları öz fəaliyyətlərini daxili və xarici fəaliyyət formalarında da həyata keçirirlər.

DİO-nun daxili fəaliyyət formaları–təşkilati-ştat məsələlərinin həll edilməsi, kargüzarlığın təşkil edilməsi, əməkdaşlara, orqanın özünün daxilində struktur hissələrə rəhbərliyin həyata keçirilməsi və tabeçilik üzrə aşağı təbəqəli orqanların idarə edilməsi üçün istifadə olunur.

DİO-nun xarici fəaliyyət formaları– daxili işlər orqanlarının üzərinə düşən vəzifə və funksiyaların yerinə yetirilməsinin təmin edilməsinə yönəldilmişdir. Daxili və xarici fəaliyyət formaları normayaradıcı, hüquqtətbiqedici, təşkilati və maddi-texniki xarakterli ola bilər.

Daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin metodları– onların üzərinə qoyulmuş vəzifə və funksiyaların praktiki olaraq realizəsi məqsədilə daxili işlər orqanları tərəfindən tətbiq edilən üsul və təsir vasitələrindən ibarətdir. Metodların vasitəsilə daxili işlər orqanları idarəçilik subyekti kimi çıxış edərək müvafiq idarəçilik obyektlərinə (idarə olunanlara) təsir edirlər.

Daxili işlər orqanlarının fəaliyyəti əsas və törəmə metodların vasitəsilə həyata keçirilir. Daxili işlər orqanları fəaliyyətinin əsas metodları inandırma və məcburetmə metodlarıdır. Onların sosial təyinatı dövlətin daxili işlərinin idarə edilməsi sahəsində lazımi davranışın təmin edilməsindən ibarətdir.

İnandırma daxili işlər orqanının əsas fəaliyyət metodu kimi daxili işlər, hüquq qaydası sahəsində ictimai münasibətləri nizamlayan hüquq normalarına insanlar tərəfindən könüllü riayət edilməsi məqsədilə onların şüur və iradəsinə təsirin göstərilməsindən ibarətdir. Bu təsir mənəvi (əxlaqi) tərbiyəetmə, hüquqi öyrətmə (təhsil vermə), təşkilati-kütləvi işin aparılması, mükafatlandırma, qabaqcıl təcrübənin yayılması və s. formalarda ifadə olunur.

İnandırma ilə yanaşı daxili işlər orqanı məcburetmə metodunu da tətbiq edirlər. **Məcburetmə metodu**–birtərəfli məcburi hüquqi göstəriş olan, icrasına

təminat verilən, lazım olan hallarda isə dövlətin məcburetmə gücü (qüvvəsi) ilə təmin edilən təsir göstərmə vasitəsidir. Digər dövlət idarəetmə orqanlarında olduğu kimi, daxili işlər orqanları tərəfindən də tətbiq edilən məcburetmə metodu şəxsiyyətin fiziki işgəncələrə məruz qalması və ya onun ləyaqətinin alçaldılması məqsədini daşımır. Lakin o, cəzalandırıcı xüsusiyyətlərdən və müəyyən məhdudiyyətlərdən məhrum edilməmişdir. Məcburetmə hüquq normaları ilə nizamlanan ictimai münasibətlərin mühafizə vasitəsidir. Məcburetmə inandırma metodunun əsasında və qanunçuluğun tələblərinə uyğun olaraq tətbiq edilir.

İnandırma və məcburetmə daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin universal (əsas) metodlarıdır. Onlar öz konkretliliyini (idarə edilənlərə göstərilən idarəçilik təsirinin məzmunundan asılı olaraq) təşkilati, inzibati, psixoloji, iqtisadi, sosial və digər təsir metodlarında tapırlar.

DİO-nun səlahiyyət xüsusiyyətləri, onların vəzifələri, funksiyaları və fəaliyyət metodları ilə şərtləndirilir.

DİO-nun səlahiyyət xüsusiyyətlərini şərtləndirən amillər aşağıdakılardır:

- DİO-nun səlahiyyətlərinin hüquq-mühafizə xarakterli olması;
- dövlət idarəetmə orqanlarının əksəriyyətindən fərqli olaraq, DİO-nun təhqiqat, ibtidai istintaq aparmaq, əməliyyat-axtarış tədbirləri həyata keçirmək hüququna malik olması;
- DİO-nun digər təşkilatlar üzərində inzibati nəzarət funksiyalarının həyata keçirilməsi səlahiyyətlərinə malik olması (məsələn: ictimai qayda və ictimai təhlükəsizlik sahəsində münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarına riayət edilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsi; yol hərəkətini tənzimləyən qaydalara riayət olunmasına nəzarətin həyata keçirilməsi və s.);
- inzibati məcburetmə tədbirlərinin tətbiq edilməsi üzrə DİO-nun geniş səlahiyyətlərə malik olması və s.

1.3. Daxili işlər orqanlarının sistemi və strukturu

Fəlsəfi anlayış kimi sistem – bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqə və təsirdə olan hissələrdən (ünsürlərdən) ibarət olan bütöv bir hadisədir. Tam onu təşkil edən hissələrsiz təsəvvür edilmədiyi kimi, ayrı-ayrı hissələr də bütöv sistemdən kənarında müstəqil funksiyalar yerinə yetirə bilməz.

DİO-nun sistemi aşağıdakı əsas müddəalarla səciyyələnir:

- 1) elementlərinin mövcudluğu (sistemaltının) ilə;
- 2) elementlərinin subordinasiya və koordinasiya (əlaqələndirmə) əlaqələri ilə;
- 3) bütövlüyü, keyfiyyətli xüsusiyyətləri və nisbi müstəqilliyi ilə.

Bununla belə o, icra hakimiyyəti orqanları sisteminin mürəkkəb sistemaltısını təşkil edir. Daxili işlər orqanları sistemi və onun hissələri (elementləri) öz funksiyalarını yerinə yetirərkən müxtəlif dövlət orqanları ilə, ictimai təşkilatlarla, əmək kollektivləri ilə və ayrı-ayrı vətəndaşlarla idarəçilik və digər münasibətlərə (sistemdaxili və sistemdən xaric) daxil olurlar. Bu

münasibətlər hakimiyyət-təbəçilik münasibətləri, yəni şaquli əməkdaşlıq formasında və razılaşıdırma formasında, yəni üfüqi formada ola bilər.

Daxili işlər orqanlarının sistemi dövlətin quruluş forması (milli və inzibati-ərazi quruluşu), həmçinin də DİO-nun funksiyalarının xüsusiyyətləri, vəzifələrinin xarakter və həcmi nəzərə alınmaqla təşkil edilir, çünki daxili işlər sahəsinin idarəetmə obyektı, təkcə onun məzmun və ifadə formasını şərtləndirmir, o həm də dövlətin daxili işlər sahəsində idarəetməni həyata keçirən orqanlarının müəyyən sistemini tələb edir.

DİO-nun sistemi idarəetmə prosesində özünü həm idarəetmənin subyektı, həm də idarəetmənin obyektı rollarında ifadə etdirir.

Onların istənilən bölmələri (təbəqələri) eyni zamanda həm idarəedən, həm də idarəolunan rollarında çıxış edə bilər. Məsələn: Bakı şəhər Yasamal rayon Polis İdarəsi Bakı şəhər Baş Polis İdarəsi ilə münasibətdə idarəetmənin obyektı rolunda çıxış edir, lakin o eyni zamanda təbəçiliyində olan bölmələrə (polis bölməsi, xidmətləri və s.) rəhbərlik edərkən idarəetmənin subyektı rolunda çıxış edir.

İdarəetmənin subyektı və obyektı arasında daimi olaraq birbaşa (düzünə) və əksinə əlaqələr mövcud olur. Düzünə əlaqə idarəetmə subyektından komandalar, idarəçilik qərarları şəklində çıxmasıdır. Əksinə əlaqə isə komandaların yerinə yetirilməsi haqqında məlumat şəklində idarəetmə obyektından daxil olur.

Daxili işlər orqanlarının yuxarı və aşağı təbəqəli orqanları arasındakı qarşılıqlı əlaqənin əsasında mərkəzləşdirmə ilə qeyri-mərkəzləşdirmənin əlaqələndirilməsi prinsipi durur. Birincilər aşağı təbəqəli orqanların işini istiqamətləndirir, onların fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir və onların qərarları aşağı təbəqəli orqanlar üçün məcburi xarakter daşıyır. Bununla yanaşı bu prinsip vahid mərkəzləşdirilmiş rəhbərliklə yerlərdə orqanların təşəbbüskarlıq və yaradıcı fəallıqlarını, hər bir orqanın ona həvalə edilmiş işə görə məsuliyyətini əlaqələndirir. DİO sisteminin bütün orqanlarının fəaliyyəti yaradıcı təşkilətmə xarakteri daşıyır, dövlətin vəzifələrinin realizəsinə, hüquq qaydasının və qanunçuluğun möhkəmləndirilməsinə kömək edir. İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinin operativ və cari məsələlərin həllində aşağı təbəqəli orqanlara geniş hüquqların verilməsi, onların təşəbbüskarlıqlarının inkişaf etməsinə kömək edir. Lakin bu heç də təbəçiliyində olan orqanların fəaliyyətinə görə yuxarı təbəqəli orqanların məsuliyyətini azaltmır.

DİO-nun sistemi dinamik xarakter daşıyır, o daim inkişaf edir və təkmilləşir. Onun dinamikliyi ölkədə baş verən sosial-iqtisadi dəyişikliklərlə əlaqədardır. Sosial problemlərin həllinə kompleks yanaşma daxili işlər orqanları sisteminin yaradılması zamanı bütün sistem yaradan və sistemə təsir edən amillərin ciddi nəzərə alınmasını tələb edir. Dövlət daim DİO-nun fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasına diqqət yetirir, bu işdə hətta əsas yeri gələcəkdə onların təşkilatı strukturlarının təkmilləşdirilməsi tədbirləri tutur.

DİO-nun sisteminin hər bir elementinin (orqanının) fəaliyyəti ərazi fəaliyyət həüdudları ilə məhdudlaşdırılır. Bu ərazi fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisini bütövlükdə, onun ayrı-ayrı regionlarını və ya konkret inzibati ərazi vahidini əhatə edə bilər. Ərazi fəaliyyətinin miqyasına və daxili işlər orqanları sisteminin bu və ya digər təbəqəsinin səlahiyyətlərinə müvafiq olaraq DİO-nun

sistemi təşkil edən orqanlar müxtəlif səviyyəli orqanlara bölünür. Azərbaycan Respublikası miqyasında ən yüksək təbəqəli orqan Daxili İşlər Nazirliyidir. Aşağı təbəqəli orqan isə rayon (şəhər) polis şöbə və bölmələridir.

Nəqliyyatda DİO sistemi onun fəaliyyət sahəsi və vəzifələrinin spesifikliyinə görə digər formada təşkil edilir. Nəqliyyatda hər bir aşağı təbəqəli daxili işlər orqanı nəqliyyatda yuxarı təbəqəli daxili işlər orqanına tabedir. Nəqliyyatda DİO sistemi dəmiryolu, su və hava nəqliyyatının sistemaltı elementləri vasitəsi ilə fəaliyyət göstərir. Nəqliyyatda daxili işlər orqanlarının sistemi elə qurulmuşdur ki, bu sistemin hissələri nəqliyyatda ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, yüklərin, vətəndaşların şəxsi əmlakının və onların hüquqlarının qorunması üzrə vəzifələri yerinə yetirir.

Nəqliyyatda DİO sistemində Nəqliyyatda Baş Polis İdarəsi rəhbərlik edir (Bundan sonra NBPI). NBPI birbaşa DİN-ə tabedir və rəhbərlik qaydası da DİN tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Dəmiryolu, su və hava nəqliyyatında DİO sisteminin aşağı təbəqəli orqanları nəqliyyatda polis şöbələri, nəqliyyatda polis bölmələri, xətt polis məntəqələridir. Bu orqanlar sistemin müvafiq yuxarı orqanına nəqliyyatda polis idarəsinə tabedirlər.

Ərazi daxili işlər orqanları və nəqliyyatda daxili işlər orqanlarından başqa DİN sistemində polisin digər xidmət və bölmələri, Daxili Qoşunlar, maddi-texniki təchizat orqanları, təhsil müəssisələri və elmi-tədqiqat müəssisələri və digər orqan, bölmə, idarə, müəssisə və təşkilatlar daxildirlər.

Elmi ədəbiyyatlarda **struktur** – “sistemi təşkil edən, onun elementləri arasında sabit qarşılıqlı əlaqə kimi çıxış edən sistemin daxili təşkilati forması və quruluşu” kimi müəyyən edilir. Daha dəqiq desək, struktur qarşılıqlı əlaqədə olan elementlərin məcmusudur. Məsələn: daxili işlər orqanları mürəkkəb sosial sistem kimi müəyyən formada təşkil edilmiş əməkdaşlar kollektivindən (qrupundan) ibarətdir. Bu kollektiv qanunvericiliklə onun üzərinə qoyulmuş vəzifə və funksiyaları yerinə yetirir, digər tərəfdən isə bu kollektiv həm də qanunvericiliklə ona verilmiş müvafiq səlahiyyətlərə malik olur. Deməli, daxili işlər orqanı – onun strukturunu təşkil edən özünəməxsus elementlərin, yəni insanlar qrupunu, maliyyə, texniki, maddi-təsərrüfat və informasiya ehtiyatlarını birləşdirən mürəkkəb bir birləşmədir.

Hər bir daxili işlər orqanının səmərəli fəaliyyəti onun sistemaltılarının ümumi prinsiplərə və tələblərə riayət etməklə razılaşdırılmış fəaliyyətlərindən və hərəkətlərindən asılıdır. Sistemin əlaqələndirilən və uyğunlaşdırılan təbəqələri onun təşkilati sistemaltısı kimi çıxış edir. Məhz bunun köməkliliyi ilə də sistemin bütövlüyünü təmin edən bütün komponentlərin birləşməsinə nail olunur. Bu da sistemaltının strukturu, həm də sistemin təşkilati strukturu kimi başa düşülür.

Sistemin təşkilati strukturunun elementləri rolunda ştat vəzifələri və onlar arasında mövcud olan əlaqə çıxış edir.

Ştat vəzifələri dedikdə, əməkdaşların hüquq, vəzifə və məsuliyyətlərinin məcmusu, yəni onların bilik, təcrübə və ixtisaslarına olan tələblər başa düşülür.

Sistemin təşkilati strukturunun elementləri arasında mövcud olan əlaqəni aşağıdakı üç əsas növə bölmək olar:

1) **məzmunlu**, yəni əməkdaşlar tərəfindən müxtəlif vasitələrin istifadə edilməsi zamanı onlar arasında yaranan qarşılıqlı əlaqə. Məsələn, proqramın hazırlanması zamanı proqramçı ilə elektron hesablama maşınının operatoru arasında yaranan qarşılıqlı əlaqə;

2) **funksional**, yəni bir neçə əməkdaş tərəfindən birgə işin yerinə yetirilməsi zamanı onlar arasında yaranan qarşılıqlı əlaqə;

3) **inzibati**, yəni əməkdaşlar arasında mövcud olan tabeçilik münasibətləri. Məsələn, rəhbər və tabeçilikdə olan əməkdaş arasında yaranan qarşılıqlı əlaqə.

Beləliklə, **DİO-nun strukturu (quruluşu)** dedikdə, onun hansı xidməti sahələrindən, şöbə və bölmələrdən təşkil olunduğu başa düşülür.

Mühazirənin 1-ci sualına yekun olaraq onu qeyd edirik ki, daxili işlər orqanları hüquq-mühafizə orqanları arasında ən geniş səlahiyyətlərə malikdir. DİO bu səlahiyyətləri həyata keçirərkən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, Polis haqqında Qanuna və digər qanunvericilik aktlarına əsasən həyat keçirirlər.

Daxili işlər orqanları öz strukturunun xüsusiyyətləri ilə səciyyələnir. Bu xüsusiyyət səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən müəyyən edilir və özündə müvafiq funksiyalara və səlahiyyətlərə malik olan müxtəlif əsas təbəqələri birləşdirir. Göstərilən xüsusiyyətlər daxili işlər orqanları haqqında icra hakimiyyəti orqanlarının xüsusi növü kimi danışmağa əsas verir.

DİO sistemi vahid ümumi məqsəd və vəzifələrlə bağlı olan qarşılıqlı əlaqəli elementlər sistemi kimi qanunvericilik və digər normativ aktlarda hüquqi cəhətdən möhkəmləndirilmişdir. DİO-nun sisteminin və quruluşunun nizama salınması onların idarə olunmalarının təkmilləşdirilməsinə bilavasitə təsir edir.

Sual 2. Polis- Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin vahid sistemini təşkil edən orqan kimi.

2.1.Polis haqqında qanunvericilik

28 oktyabr 1999-cu il tarixində "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmiş və. polisin hüquqi vəziyyəti bu Qanuna müvafiq olaraq müəyyən edilmişdir. Polis haqqında Qanuna əsasən polis, Azərbaycan Respublikasının icra hakimiyyətinə mənsub olan vahid mərkəzləşdirilmiş hüquq-mühafizə orqanıdır.

Polis haqqında qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, "Polis haqqında" Qanundan, Azərbaycan Respublikasının digər normativ-hüquqi aktlarından, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir.

Polisin fəaliyyətinin hüquqi əsası – normativ-hüquqi aktların məjmusu olub, onlara həvalə edilmiş və öz səlahiyyətləri çərçivəsində verilən tapşırıqları nəzərdə tutur.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemi aşağıdakı normativ-hüquqi aktlardan ibarətdir:

- 1) Konstitusiya;
- 2) referendumla qəbul edilmiş aktlar;
- 3) qanunlar;
- 4) fərmanlar;
- 5) Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları;
- 6) mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktları.

Polisin fəaliyyətinin hüquqi əsasının mərkəzi və önəmli yerini bu normativ hüquqi aktlar içərisində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının ən yüksək və birbaşa hüquqi qüvvəyə malik olmasının başlıca təyinatı digər normativ-hüquqi aktlar sırasında Konstitusiyanın aparıcı mövqeyini müəyyənləşdirməkdən, habelə dövlət hakimiyyəti orqanları və bələdiyyələr tərəfindən qəbul edilən hüquqi aktlarla onların qarşılıqlı əlaqəsini təsbit etməkdən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası dövlətin Əsas Qanunu olmaqla hüquq-mühafizə orqanlarının, o cümlədən polisin "əxlaq qaydalarını" müəyyən edir. Göstərilənlərə müvafiq olaraq polis öz fəaliyyətində Konstitusiyanın aşağıdakı əsas müddəalarını rəhbər tutmalıdır:

- insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir;
- hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir;
- hər kəsin yaşamaq hüququ vardır;
- hər kəsin azadlıq hüququ vardır;
- hər kəsin şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır;

- hər bir şəxs Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına əməl etməli, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarına hörmət bəsləməli, qanunla müəyyən edilmiş digər vəzifələri yerinə yetirməlidir (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12, 25, 72-ji maddələri) və s.

Polisin fəaliyyətində Konstitusiyanın müəyyən hərəkətlərin edilməsinə qadağalar qoyulmasını nəzərdə tutan müddəaları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Buna müvafiq olaraq polis tərəfindən:

- insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, milli, dini, dil, jinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, m. 25, III hissə);

- qanunla nəzərdə tutulmuş zəruri müdafiə, son zərurət, jinayətkarın yaxalanması və tutulması, həbsdə olanın həbs yerindən qaçmasının qarşısının alınması, dövlətə qarşı qiyamın yatırılması və ya dövlət çevrilişinin qarşısının alınması, ölkəyə silahlı basqın edilməsi halları istisna olmaqla, insana qarşı silah işlədilməsinə yol verilmir (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, m.27, IV hissə);

- heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətin-dən məhrum edilə bilməz (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, m.29, IV hissə);

- qanunla nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, şəxsin həyatına, fiziki və mənəvi sağlamlığına, mülkiyyətinə, mənzilinə qəsd etmək, ona qarşı zor işlətmək qadağandır (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, m.31, II hissə);

- qanunla nəzərdə tutulan hallardan başqa, şəxsi həyata müdaxilə etmək qadağandır (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, m.32, II hissə);

- qanunla müəyyən edilmiş hallar və ya məhkəmə qərarı istisna olmaqla mənzildə yaşayanların iradəsi ziddinə heç kəs mənzilə daxil ola bilməz (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, m.33, II hissə);

- heç kəs yaşadığı mənzildən qanunsuz məhrum edilə bilməz (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, m.43, I hissə);

- heç kəs milli mənsubiyyətini dəyişdirməyə məcbur edilə bilməz (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, m.44, II hissə);

- heç bir hal şəxsiyyətin ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz, heç kəsə işgənjə və əzab verilə bilməz. Heç kəs insan ləyaqətini alçaldan rəftara və ya jəzaya məruz qala bilməz (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, m. 46, II və III hissələr);

- məhkəmənin hökmü olmasa kimsə jinayətdə təqsirli sayıla bilməz (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, m.63, V hissə) və s.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası həm də dövlət orqanları tərəfindən polisin fəaliyyətini nizama salan normativ-hüquqi aktların qəbul edilməsinin ümumi qaydasını özündə möhkəmləndirmişdir (məsələn, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 113, 120, 129, 130, 131, 150-ci maddələri).

Polisin fəaliyyətinin hüquqi əsasını təşkil edən normativ-hüquqi aktlar sırasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasından sonra xüsusi yeri "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu tutur. Bu Qanun Azərbaycan tarixində ilk qanundur ki, polisin hüquqi vəziyyətini, təşkilati quruluşunu, səlahiyyətlərini və polis əməkdaşlarının maddi və sosial təminatlarını kompleks

şəkildə tənzimləyir və bununla da polisın cəmiyyətdə və dövlətdə tutduğu yeri və onun rolunu müəyyən edir.

"Polis haqqında" Qanunun qəbul edilməsi bir sıra amilləri, o cümlədən ilk növbədə hüquqi və demokratik dövlət quruculuğunun mühüm ehtiyajlarını, sosial dəyəərə malik olan insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını, qanunun aliliyinin özündə əks olunmasını şərtləndirir.

"Polis haqqında" Qanun – ümumdemokratik prinsiplərə riayət edilməsini özündə bir vəzifə kimi götürən dövlətin hüquq-mühafizə fəaliyyəti ilə bağlı məsələlərin həllində qanunvericiliyin ilk təcrübəsidir.

Polis haqqında qanunvericiliyin sistemində növbəti mühüm yeri Azərbaycan Respublikasının digər normativ-hüquqi aktları tutur.

Azərbaycan Respublikasının 2010-cu il tarixli "Normativ-hüquqi aktlar haqqında" Qanununun 2-ci maddəsinə görə, normativ-hüquqi akt – səlahiyyətli dövlət orqanı tərəfindən qəbul edilmiş, göstərişləri ümumi məjburi xarakter daşıyan, hüquq normalarını müəyyən edən, dəyişdirən və ya ləğv edən, dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulmuş rəsmi yazılı sənəddir.

Normativ-hüquqi aktlar hüquq mənbəyinin əsas növüdür. Normativ-hüquqi aktlar hüquqa və haqq-ədalətə (bərabər mənafeələrə, bərabər münasibətə) əsaslanmalıdır.

Normativ-hüquqi aktlar sırasında referendumla qəbul edilmiş aktlar birinci yer tutur. Referendumla qəbul olunmuş aktlar yalnız dərj edildikdə onların tətbiqi və icrası vətəndaşlar, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti, hüquqi şəxslər və bələdiyyələr üçün məjburiyədir.

Normativ-hüquqi aktlar sırasında növbəti yer tutan qanunlar Konstitusiyaya zidd olmamalıdır. Qanunların əksəriyyəti polisın fəaliyyətini bilavasitə tənzimləyir, əksəriyyəti isə onun çərçivəsini əhatə edərək müəyyənləşdirir.

Polisin fəaliyyətini tənzimləyən qanunlar içərisində mərkəzi yerdə Konstitusiya qanunları durur. Konstitusiya qanunları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının ayrılmaz hissəsidir və onun əsas mətninə zidd olmamalıdır. Buna misal olaraq, 24 dekabr 2002-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanununu göstərmək olar.

Polisin fəaliyyətini bilavasitə tənzimləyən normativ-hüquqi aktlara aşağıdakı normativ-hüquqi aktları aid etmək olar:

- Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xəttəlar Məcəlləsi;
- "Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14 iyun 1994-cü il;
- Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14 iyun 1994-cü il;
- "Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi vəziyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 13 mart 1996-cı il;
- "Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 4 aprel 1996-jı il;

- "Dövlət sirri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 7 sentyabr 2004-cü il;
- "Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması qaydası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 10 iyun 1997-ci il;
- "Xidməti və mülki silah haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 30 dekabr 1997-ci il;
- "Yol hərəkəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 3 iyul 1998-ci il;
- "Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 30 sentyabr 1998-ci il;
- "Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 13 noyabr 1998-ci il;
- "Cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin dövlət müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1 dekabr 1998-ci il;
- "Məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanları işçilərinin dövlət müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 11 dekabr 1998-ci il;
- "Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 29 dekabr 1998-ci il;
- "Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 28 iyun 2005-ci il;
- "Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında" 24 may 2005-ci il tarixli Qanunu;
- "Kütləvi informasiya vasitələri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 7 dekabr 1999-cu il;
- "Uşaq hüquqları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 19 may 1998-ci il;
- "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 28 oktyabr 1999-cu il və digər Azərbaycan Respublikasının qanunları.

İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, onların azadlığının məhdudlaşdırılması və onlara hüquqi yardım göstərilməsi ilə bağlı "Məhkəmələr və hakimlər haqqında", "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" qanunlar da polis fəaliyyətinin hüquqi nizamlanmasında özünəməxsus yer tutur.

Polisin fəaliyyətini dolayısı yolla nizamlayan qanunlara jinayət məsuliyyətinin həddini və əsasını nəzərdə tutan Azərbaycan Respublikasının Jinayət Məjəlləsini, fiziki və hüquqi şəxslərin mülki-hüquqi statusunu, mülki hüquqlarının müdafiəsi üsullarını müəyyən edən Azərbaycan Respublikasının Mülki Məjəlləsini və s. göstərmək olar.

Müvafiq hüquq-mühafizə orqanları ilə birgə jinayətkarlığın, jinayətlərin açılması vəziyyətinin, jinayət işlərinin hərəkətinin vəzifə və statistik hesabatlarına dair metodikanın hazırlanmasında iştirak edən Baş Prokurorluğun fəaliyyətini nizamlayan "Prokurorluq haqqında" Qanununu da bu qanunlar sırasına aid etmək olar.

Polisin fəaliyyətinin hüquqi əsasını təşkil edən normativ-hüquqi aktlar sırasında növbəti yeri Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərənjamları tutur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən qəbul edilən fərmanlardan müxtəlif qanunların qəbulu ilə əlaqədar verilən və həmin qanunun tətbiqini özündə əks etdirən fərmanları sayja çoxluq təşkil edir. Məsələn, "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 11 noyabr 1999-cu il.

Prezidentin digər ümumi qayda müəyyən edən fərmanlardır. Məsələn, "İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı 22 fevral 1998-ci il; "Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Əsasnaməsinin və strukturunun təsdiq edilməsi haqqında" Fərmanı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 iyun 2001-ci il tarixli "Polis sahə məntəqələrinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12 mart 2007-ci il tarixli Sərəncamı" və s.

Polisin fəaliyyətini tənzimləyən növbəti normativ-hüquqi aktlar Nazirlər Kabinetinin qərarlarıdır. Ümumi qaydalar müəyyən etdikdə Nazirlər Kabineti (NK) qərarlar, başqa məsələlər üzrə sərənjamlar qəbul edir. Sərənjamlara nisbətən qərarlar daha mühüm məsələlər üzrə qəbul olunur. Onların məzmununu dövlət idarəetməsinin daha mühüm məsələləri təşkil edir. Məsələn, "Mexaniki nəqliyyat vasitələrinin və onların qoşqularının müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatından keçirilməsi və dövlət qeydiyyatı üzrə uçota alınması haqqında Əsasnamənin və Nəqliyyat vasitəsinin özgəninkiləşdirilməsi və girov qoyulması qaydasının təsdiq edilməsi barədə" NK-nin Qərarı; "Narkotik sərxoşluq vəziyyətinin, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin istehlakı və insan bədənində narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin gizlədilməsi hallarının müəyyən edilməsi məqsədi ilə tibbi müayinənin keçirilməsi qaydasının təsdiq edilməsi haqqında" NK-nin Qərarı; "Azərbaycan Respublikası polisinin fəaliyyətinin maddi-texniki təminatı qaydası və normaları haqqında" NK-nin Qərarı və s.

Polisin fəaliyyətinin hüquqi əsasını təşkil edən normativ-hüquqi aktlar sırasında növbəti yeri Daxili İşlər Nazirliyinin normativ-hüquqi tutur. **DİN-in normativ hüquqi aktı** – daxili işlər naziri tərəfindən təsdiq edilmiş, hüquq normalarını müəyyən edən, dəyişdirən və ya ləğv edən, dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulan, göstərişləri ümumi məjburi xarakter daşıyan yazılı sənəddir. DİN-in normativ hüquqi aktı, həmçinin digər icra hakimiyyəti orqanları ilə birgə və ya onlarla razılaşdırılmış qaydada qəbul oluna bilər.

Normativ hüquqi aktlar DİN tərəfindən əmr, əsasnamə, təlimat qayda və nizamnamə formasında qəbul olunaraq əmrə Daxili İşlər Naziri tərəfindən təsdiq olunur.

DİN-in normativ hüquqi aktlarının hazırlanması və qəbul edilməsi qaydaları DİN-in 10 avqust 2012-ci il tarixli Q 18-001-12 nömrəli qərarı ilə təsdiq olunmuş Təlimatla müəyyən olunur. Belə normativ aktları DİN-in qəbul

etdiyi aşağıdakı hüquqi aktları misal göstərmək olar: "Tərədilmiş və ya hazırlanan jinayətlər və hadisələr barədə məlumatların DİO-da qeydiyyatı, uçotu və yoxlanılması qaydaları haqqında" Təlimat ilə təsdiq edilmiş qərar; DİN-in 19 oktyabr 2001-ci il tarixli əmri ilə təsdiq olunmuş "DİN-in Baş İstintaq və Təhqiqat İdarəsi haqqında Əsasnamə"; "cinayət işlərinin istintaqı və təhqiqatı zamanı qanunçuluğa riayət edilməsi; vətəndaşların şikayətlərini doğuran səbəb və amillərin aradan qaldırılması üzrə görülən işlər barədə" DİN-in 26 sentyabr 2003-jü il tarixli Kollegiya Qərarı; "Küçədə dilənçilik edən və digər qanuna zidd əməllərə yol verən uşaqlarla, habelə onları belə əməllərə təhrik edən şəxslərlə aparılan profilaktika tədbirlərinin gücləndirilməsi barədə" DİN-in 12 fevral 2003-cü il tarixli göstərişi və s.

Polisin fəaliyyətinin hüquqi əsasını təşkil edən növbəti normativ-hüquqi aktlar sırasında Konstitusiya Məhkəməsinin qərarları durur. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını və qanunlarını şərh edən Konstitusiya Məhkəməsi öz iqlasında qərar qəbul edir. Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı Konstitusiya işinə mahiyyəti üzrə baxılması nəticəsində Konstitusiya Məhkəməsinin gəldiyi qənaəti əks etdirən və Konstitusiya Məhkəməsinin iqlalarında qəbul edilən yazılı sənəddir. Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı Azərbaycan Respublikası ərazisində məjburi qüvvəyə malikdir. Buna misal olaraq polisin fəaliyyətinin hüquqi əsası ilə bağlı "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsinin üçüncü hissəsinin inzibati qaydada tutulmanın müddəti ilə bağlı müddəsinin şərh edilməsinə dair Konstitusiya Məhkəməsinin 27 aprel 2001-ci il tarixli qərarını və s. göstərmək olar.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun bəzi qərarlarını da polis haqqında qanunvericilik sırasına aid etmək olar. Ali Məhkəmə ümumi və ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrin iqlaatına aid edilən mülki, cinayət və digər işlər üzə ali məhkəmə orqanı olaraq kassasiya qaydasında ədalət mühakiməsini həyata keçirir, məhkəmələrin praktikasına aid məsələlər üzrə izahatlar verir. Buna misal olaraq Ali Məhkəmə Plenumunun Narkomaniyaya qarşı mübarizəyə yönələn qanunların tətbiq edilməsinə dair məhkəmə təcrübəsi haqqında (28.12.1992); Qəsdən adamöldürmə işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında (03.05.1993); Banditizm işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında (07.06.1996); Silah, döyüş sursatı və ya partlayıcı maddələrin oğurlanması və qanunsuz dövriyyəsinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında (22.05.1998); yol hərəkəti və ya nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının pozulmasına dair jinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında (31.05.2006) və digərlərini göstərmək olar.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə daxil olan normativ hüquqi aktlar ilə (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir¹. Bu məqsədlə polis haqqında qanunvericiliyin sistemində Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr də özünəməxsus yer tutur. Beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikasının xarici

¹ - ARK, mad.151.

dövlətlərlə və xarici təşkilatlarla münasibətlərini tənzimləyir. Həmin müqavilələr Konstitusiyaya və qanunlara uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası adından buna səlahiyyətli olan müvafiq dövlət orqanları tərəfindən bağlanır. Bunlara misal olaraq aşağıdakıları beynəlxalq aktları göstərmək olar: İnsan hüquqları haqqında Ümumdünya Bəyannaməsi (10.12.1948); Məhbuslarla rəftarın Minimal Standart Qaydaları (04.04.1956); Bütün şəxslərin işgənjələr və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və jəzalardan müdafiəsi haqqında Bəyannamə (09.12.1975); Hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının Davranış Məjəlləsi (17.12.1979); İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsinə dair Avropa Konvensiyası (04.11.1950) və s. Əlavə olaraq qeyd edirik ki, Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq Kriminal Polis Təşkilatının (İnterpol) üzvüdür.

2.2. Polisin təyinatı

Azərbaycan Respublikasında polisin təyinatı insanların həyatını, sağlamlığını, hüquq və azadlıqlarını, dövlətin, fiziki və hüquqi şəxslərin qanuni mənafeələrini və mülkiyyətini hüquqazidd əməllərdən qorumaqdan ibarətdir.

Polisin təyinatında və əsas vəzifələrinin yerinə yetirilməsində Konstitusiyada təsbit olunmuş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını təmin edən vasitələr 3 qrupa bölünür:

1. insan və vətəndaşın şəxsi həyatının toxunulmazlığına zəmanət verən hüquqi vasitələr;
2. insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının reallaşmasına zəmanət verən hüquqi vasitələr;
3. mənzil toxunulmazlığı hüququnu təmin edən hüquqi vasitələr.

Tamamilə təbiidir ki, bunlar arasında aparıcı yeri **birinci qrupa** daxil olan ən ali sərvət olan insan həyatının hüquqi müdafiəsinə yönəlmiş vasitələr durur. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 27-ji maddəsində göstərilir ki, hər kəsin yaşamaq hüququ vardır və qanunla nəzərdə tutulmuş zəruri müdafiə, son zərurət, jinayətkarın yaxalanması və tutulması, eləcə də qanunverijilikdə nəzərdə tutulmuş digər hallar istisna olmaqla, hər bir şəxsin yaşamaq hüququ toxunulmazdır. Konstitusiyanın 28-ji maddəsində göstərilir ki, hər kəsin azadlıq hüququ vardır və azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada tutulma, həbsəalma ya azadlıqdan məhrum etmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər. İnsan hüquqlarına və azadlıqlarına qoyulan məhdudiyyətlər həmin hüquqların və azadlıqların mahiyyətini dəyişməməlidir.

İkinci qrupa, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının reallaşmasına zəmanət verən əlavə hüquqi vasitələr, onların şəxsi həyat tərzi hüququdur. Bu, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 32-ci maddəsində belə öz əksini tapmışdır:

- I. Hər kəsin şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır.
- II. Hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirrini saxlamaq hüququ vardır. Qanunla nəzərdə tutulan hallardan başqa, şəxsi həyata müdaxilə etmək qadağandır.
- III. Öz razılığı olmadan kimsənin şəxsi həyatı haqqında məlumatın toplanılmasına, saxlanılmasına, istifadəsinə və yayılmasına yol verilmir.

IV. Hər kəsin yazışma, telefon danışıqları, poçt, teleqraf və digər rabitə vasitələri ilə ötürülən məlumatların sirrini saxlamaq hüququna təminat verir. Bu hüquq qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada jinayətin qarşısını almaqdan və ya jinayət işinin istintaqı zamanı həqiqəti üzə çıxarmaqdan ötrü məhdudlaşdırıla bilər.

Üçüncü qrup vasitələrə mənzil toxunulmazlığı hüququnu təmin edən hüquqi vasitələr aiddir. Bu, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 33-jü maddəsində belə göstərilmişdir:

I. Hər kəsin mənzil toxunulmazlığı hüququ vardır.

II. Qanunla müəyyən edilmiş hallar və ya məhkəmə qərarı istisna olmaqla mənzildə yaşayanların iradəsi ziddinə heç kəs mənzilə daxil ola bilməz.

Sağlamlıq hər bir fərdin malik olduğu ən mühüm dəyər, normal yaşayış və inkişaf zərurətidir. Sağlamlıq, göründüyü kimi, fərdin həyat fəaliyyəti ilə birbaşa bağlı olduğuna görə, ona olan münasibət və onunla bağlı məsələlərin özəyi konstitusion hüquq səviyyəsində müəyyənləşdirilmişdir. Sağlamlığın qorunması hüququ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 41-ji maddəsində öz əksini tapmışdır.

Mülkiyyət insanla maddi əşyalar arasındakı münasibəti ifadə edir. Mülkiyyət həm hüquqi, həm də iqtisadi kateqoriyadır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 29-ju maddəsində göstərilir ki, hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Mülkiyyət hüququ, o jümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz.

Polisin təyinatında əks olunan insan və vətəndaşların bu konstitusiya hüquq və azadlıqları polis əməkdaşları tərəfindən pozularsa qanun-verijilikdə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət yaradır.

2.3. Polisin əsas vəzifələri

"Polis haqqında" Qanunun 3-jü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən polisin aşağıdakı kimi əsas vəzifələri müəyyən edilmişdir:

- ictimai qaydanı qorumaq və ictimai təhlükəsizliyi təmin etmək;
- cinayətlərin və digər xətaların qarşısının alınması üçün tədbirlər görmək;
- yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının qarşısının alınması sahəsində fəaliyyət göstərmək;
- şəxsiyyəti, insan hüquq və azadlıqlarını və mülkiyyətini hüquqazidd əməllərdən qorumaq;
- Azərbaycan Respublikasının qanunverijiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş hallarda dövlət idarələrini və digər obyektləri mühafizə etmək;
- törədilmiş cinayətləri açmaq;
- cinayətlərin qeydiyyatını və uçotunu aparmaq;
- cinayətkarları aşkara çıxarmaq və tutmaq;
- səlahiyyətlərinə aid edilmiş işlər üzrə təhqiqat və istintaq aparmaq;
- Azərbaycan Respublikasının qanunverijiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətlər daxilində inzibati tənbeh və ya başqa təsir tədbirlər tətbiq etmək, tutulmuş və inzibati xəyata görə həbsə alınmış şəxsləri saxlamaq;

- Azərbaycan Respublikasının qanunverijiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirmək;
  - kriminalistik və başqa tədqiqatların aparılmasını təmin etmək;
  - Azərbaycan Respublikasının qanunverijiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada istintaq təjridxanalarında əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirmək;
  - hüquqi və fiziki şəxslərin əmlakını hüquqazidd əməllərdən qorumaq məqsədi ilə müqavilələr bağlamaq;
  - Azərbaycan Respublikasının qanunverijiliyi ilə nəzərdə tutulmuş ijasə-qeydiyyat işlərini aparmaq;
  - yol hərəkəti qaydalarına və hərəkət təhlükəsizliyinə riayət olunmasına nəzarət etmək;
  - yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün tədbirlər görmək;
  - yol hərəkəti və onun təhlükəsizliyi göstərijilərinin vahid dövlət uçotu sistemini təşkil etmək.
- Polisi "Polis haqqında" Qanunla müəyyən edilməmiş vəzifələrin ijasinə jəlb etmək qadağandır.

2.4. Polisin fəaliyyət prinsipləri

Polis öz gündəlik fəaliyyətini "Polis haqqında" Qanunun 4-jü maddəsinin 1-ji bəndinə əsasən aşağıdakı prinsiplər əsasında təşkil edir:

- insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət;
- qanunçuluq;
- humanistlik;
- təkbaşılıq.

İnsan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ji maddəsinin 1-ji bəndinə əsasən, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədi kimi müəyyən edilmişdir. Konstitusiyanın bu müddəasının həyata keçirilməsi məqsədi ilə "Polis haqqında" Qanunun 5-ji maddəsinə əsasən insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində polisin fəaliyyəti müəyyən edilmişdir. Polis öz gündəlik vəzifələrini yerinə yetirərkən irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, jinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ijtimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bütün şəxslərin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını və qanuni mənafələrini hüquqazidd əməllərdən qoruyur.

"Polis haqqında" Qanunun 5-ji maddəsinin 2-ji bəndinə əsasən, polisin hər hansı şəxslə insanın ləyaqətini alçaldan şəkildə rəftar etməsi yolverilməzdir. Jinayət törədən və ya törətməkdə şübhələnən şəxsləri məlumat verməyə və ya jinayət əməlini törətməkdə təqsirini etiraf etməyə məjbur etmək, bu məqsədlə onları və digər şəxsləri hədələmək, işgənjəyə məruz qoymaq, onlara hər hansı fiziki və ya mənəvi təsir göstərmək qadağandır. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsindəki polisin fəaliyyətinə qoyulan bu qadağalar bilavasitə Konstitusiyamızın 32-ji (Şəxsi toxunulmazlıq hüququ), 46-ji (Şərəf və

ləyaqətin müdafiəsi hüququ), 63-jü (Təqsirsizlik prezumpsiyası), 66-jü (Qohumların əleyhinə ifadə verməyə məjburluq verməyə yol verilməməsi) və s. kimi maddələrinin müddələrinin təmin edilməsinə xidmət edir.

Şəxsin hüquq və azadlıqlarına qarşı polis tərəfindən "Polis haqqında" Qanunla nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsinə yalnız Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən olunmuş əsaslarla və qaydada yol verilir. Məsələn: "Polis haqqında" Qanunun 21-jü maddəsinə əsasən, polis tərəfindən şəxsin azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılması halları; 24-jü maddəsinə əsasən polis tərəfindən şəxsin mənzil toxunulmazlığı hüququnun məhdudlaşdırılması halları müəyyən edilmişdir.

Polis tərəfindən hər hansı şəxsin hüquq və azadlıqları məhdudlaşdırıldıqda polis əməkdaşı məhdudlaşdırmanın əsaslarını və səbəblərini, habelə bununla əlaqədar həmin şəxsin hüquq və vəzifələrini ona izah etməlidir. Polis tərəfindən yerinə yetirilməli olan tələblər öz əksini "Polis haqqında" Qanunun 23-jü, 25-jü və 27-jü maddələrində tapmışdır.

Polis tutulan və ya həbsə alınan şəxsin hüquqlarının həyata keçirilməsini təmin etməlidir. Şəxsin hüquqları, azadlıqları və qanuni mənafeləri polis əməkdaşları tərəfindən pozulduqda polis orqanı həmin şəxsin pozulmuş hüquqlarının, azadlıqlarının və qanuni mənafelərinin bərpa edilməsi üçün zəruri tədbirlər görməyə, vurulan ziyanı ödəməyə borjlıdur.

Polis əməkdaşlarının qanunazidd hərəkətləri nəticəsində vurulmuş ziyan Azərbaycan Respublikasının qanunverijiliyi ilə müəyyən olunan qaydada ödənilir. Məsələn: Azərbaycan Respublikasının 29 dekabr 1998-ci il tarixli "Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında" Qanunu ilə qanunazidd hərəkətlər nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsi qaydası müəyyən edilmişdir.

Qanunçuluq prinsipi. Bu prinsip daha ümumi xarakter daşıyır. Onun məzmunu hüququn bütün subyektləri tərəfindən hüquq normaları göstərişlərinin dəqiq və tam həyata keçirilməsi tələblərində ifadə edilir. Hüquq normalarının realizəsini təmin edərək, göstərilən prinsip digər prinsiplərin: ədalətlik, sosial azadlıq, humanizm prinsiplərinin hüquqi nizamasalma praktikasında həyata keçirilməsinə də təsir edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, hüququn bütün ümumi prinsipləri öz aralarında sıx qarşılıqlı əlaqədədir. Sosial ədalət prinsipi fəaliyyət göstərsə, deməli, insanlar arasında humanist münasibətlər təşəkkül tapır. Əksinə, humanizm prinsipinin realizəsi ijtimai həyatda ədalətli münasibətlərin bərqərar olunması deməkdir.

Qanunçuluq sivilizasiyalı jəmiyyətin, onun siyasi sisteminin bütün həlqələrinin normal həyat fəaliyyətinin əsasıdır. İjtimai həyatın sabit amili kimi qanunçuluq, bütün vətəndaşların qanun qarşısında real bərabərliyini təmin edə bilən sivilizasiyalı jəmiyyət şəraitində yaranır və formalaşır.

Qanunçuluq prinsipi – polisin fəaliyyətinin vacib prinsiplərindən biridir. Bu prinsip polisin fəaliyyətinin özündə, həm hüquqmühafizəedici xarakterə malik olması ilə ifadə olunur, həm də polisin fəaliyyəti yalnız qanun və qanunqüvvəli normativ aktlara ciddi və dönmədən riayət edilməsi ilə həyata keçirilir.

Humanizm prinsipi. Humanizm bütün sivilizasiyalı hüquq sisteminə xasdır. O, hüququn vacib dəyərli səjiyyəvi xüsusiyyətlərindən birini üzə çıxarır. Hüquq hər bir insanın yaşamaq, sağlamlıq hüquqlarına, şəxsi azadlıq və təhlükəsizliyinə, öz şərəf və ləyaqətinin qorunması, şəxsi həyatda istənilən özbaşınalıqdan qorunmaq və s. kimi digər təbii və ayrılmaz hüquq və azadlıqlarına təminat verir və onu təsbit edir.

Hüququn humanistliyi onun, şəxsiyyətin toxunulmazlığına təminat verilməsində ifadə olunur:

- heç kim məhkəmənin sanksiyası olmadan həbs oluna və yaxud qanunsuz olaraq mühafizə altında saxlanıla bilməz;

- hər bir şəxs səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən işlərə açıq və ədalətli baxılması ilə müdafiə hüququna malikdir;

- azadlıqdan məhrum edilmiş bütün şəxslər öz ləyaqətlərinə humanistjəsinə yanaşılması və hörmət edilməsi hüququna malikdir;

- heç kim onun ləyaqətini alçaldan və yaxud da ağır, qeyri-insani işgənjələrə məruz qalmamalıdır.

Təkbaşçılıq prinsipi. Polisin fəaliyyətində təkbaşçılıq prinsipinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, polis orqanlarına rəhbərliyin bütün funksiyalarının rəisin əlində jəmləşdirilməsindən ibarətdir. Digər tərəfdən isə polis orqanının rəisi təbəçiliyində olan bütün şəxsi heyətin, xidmət və bölmələrin idarəedilməsinə görə şəxsən məsuliyyət daşıyır.

Təkbaşçılıq daha aktual məsələlərin həll edilməsi və onlar barədə qərarın qəbul edilməsi üzrə kollegial müzakirəni istisna etmir. Kollegial müzakirə polis orqanının rəisinə daha optimal qərarların qəbul edilməsinə kömək edir. Təbəçiliyində olanlarla onun əlaqəsini möhkəmləndirir və rəis tərəfindən qəbul edilmiş qərarın təbəçiliyində olan şəxslər tərəfindən yaradılı formada yerinə yetirilməsinə kömək edir.

Beləliklə, hüquq-mühafizə fəaliyyətini həyata keçirən hüquq-mühafizə orqanları arasında özünəməxsus səlahiyyət dairəsinə malik olan polis, tarixi inkişaf yolu keçmiş, sivil jəmiyyətdə insan və vətəndaş hüquq azadlıqlarının təminatçısına çevrilmişdir.

SUAL 3. Polis əməkdaşının səlahiyyətləri.

"Polis haqqında" Qanunun 4-jü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi;
- cinayətlərin və digər xətalərin qarşısının alınması və açılması;
- yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi.

"Polis haqqında" Qanunun 13-20-ji maddələrinə əsasən polis əməkdaşının səlahiyyətləri müəyyən edilmişdir. Bu Qanunun 13-jü maddəsinə əsasən polis əməkdaşının ümumi vəzifələri, 17-ji maddəsinə əsasən isə polis əməkdaşının ümumi hüquqları müəyyən edilmişdir.

"Polis haqqında" Qanunun 14-16-ji maddələrinə əsasən polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri, 18-20-ji maddələrinə əsasən isə həmin sahələrdə polis əməkdaşının hüquqları müəyyən edilmişdir.

"Polis haqqında" Qanunun 3-jü maddəsinin 2-ji bəndinə əsasən müəyyən edilmiş polisin əsas vəzifələrinin, 13-jü maddəsinə əsasən polis əməkdaşının ümumi vəzifələrinin, 14-16-ji maddələrinə əsasən isə polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri sahələrində polis əməkdaşının vəzifələrinin məzmun və xarakterindən, onların vaxtında və səmərəli yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədi ilə polis öz fəaliyyətini aşağıdakı üç təşkilati-hüquqi formalarda həyata keçirir:

- inzibati fəaliyyət;
- əməliyyat-axtarış fəaliyyəti;
- cinayət-prosessual fəaliyyəti.

Polisin inzibati fəaliyyəti – polisin işində daha geniş həjmlə fəaliyyət istiqamətidir. Onun məzmunu polis aparatlarının, xidmətlərini, bölmələrinin və əməkdaşlarının ictimai qaydanın qorunması, ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, jinayətlərin və digər xətalərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması üzrə funksiyaların inzibati-hüquqi vasitələrlə təşkili və bilavasitə təjribi jəhətdən həyata keçirilməsindən ibarətdir. Polisin inzibati fəaliyyəti inzibati hüquq normaları vasitəsilə ilə nizamlanaraq aşkar formada həyata keçirilir. Bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosesində polis əməkdaşları vətəndaşlarla, vəzifəli şəxslərlə, idarə, müəssisə, təşkilatlarla və ictimai birliklərlə inzibati-hüquqi münasibətə girirlər.

Polisin inzibati fəaliyyəti öz məzmununa və məqsədinə görə 2 növə bölünür:

- təşkilatdaxili inzibati fəaliyyət;
- təşkilatdankənar inzibati fəaliyyət.

Polis orqanlarının idarə edilməsində polisin inzibati fəaliyyətinin bu növlərindən geniş istifadə olunur. Çünki, bu növlərin hər birinin vasitəsi ilə polis orqanlarının idarə edilməsinin qarşısına qoyulmuş konkret vəzifələr həll edilir.

Polisin inzibati fəaliyyətinin təşkilatdaxili fəaliyyəti – polisin bu və ya digər aparatının, xidmətinin və bölməsinin işinin təşkil edilməsindən ibarətdir. Bu fəaliyyət növünün vasitəsilə kadrların seçilməsi, yerləşdirilməsi, öyrədilməsi və tərbiyə edilməsi, işin planlaşdırılması, güj və vasitələrin yerləşdirilməsi üzrə qərarların hazırlanması və qəbul edilməsi, polis bölmələrinin operativ idarə edilməsi, ijaetmənin yoxlanılması və ona nəzarət, qabaqjıl iş təjribələrinin

ümumiləşdirilməsi və yayılması və s. kimi vəzifələr həll edilir. Başqa jür desək, təşkilatdaxili fəaliyyət polisin üzərinə qoyulmuş funksiyaların yerinə yetirilməsinə iqtidarında olan polisin aparat və bölmələrinin öz daxilində təşkilati xarakterli məsələlərin həll edilməsinə istiqamətləndirilmişdir.

Polisin təşkilatdankənar inzibati fəaliyyəti – inzibati-hüquqi metodlarla və vasitələrlə realizə edilən polisin əsas funksiyalarının həyata keçirilməsindən ibarətdir. Polisin təşkilatdankənar inzibati fəaliyyəti aşağıdakı əsas istiqamətlərdə həyata keçirilir:

- ijtimai qaydanın qorunması və ijtimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi;
- ijasə-qeydiyyat fəaliyyətinin həyata keçirilməsi;
- pasport sisteminin həyata keçirilməsi;
- əjnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasında olmaları və tranzitlə keçmələri qaydalarına riayət olunmasına nəzarətin həyata keçirilməsi;
- yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;
- müqavilə ilə mülkiyyətin mühafizəsi və s.

Polis orqanlarının təşkilati-hüquqi fəaliyyət formalarından biri də əməliyyat-axtarış fəaliyyətidir. Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti müvafiq dövlət orqanları tərəfindən aşkar və qeyri-aşkar üsullarla "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Qanunla müəyyən edilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

"Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Qanunun 1-ji maddəsinin 2-ji hissəsinə əsasən, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti insan həyatını, sağlamlığını, hüquq və azadlıqlarını, hüquqi şəxslərin qanuni mənafələrini, dövlət sirrini, habelə milli təhlükəsizliyi jinayətkar qəsdlərdən müdafiə etmək məqsədilə həyata keçirir.

"Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Qanunun 1-ji maddəsinin 3-jü hissəsinə əsasən, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin vəzifələri aşağıdakılardır:

- hazırlanan və törədilən jinayətlərin qarşısının alınması;
- törədilmiş jinayətlərin aşkar edilməsi və açılması;
- jinayətləri hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxslərin müəyyən edilməsi;
- məhkəmə, istintaq və təhqiqat orqanlarından gizlənən, jəza çəkməkdən boyun qaçıran və ya itkin düşən şəxslərin axtarılması;
- naməlum meyitlərin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi.

Polisin cinayət-prosessual fəaliyyəti – polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri olub, aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirilir:

- ibtidai istintaqı məjburi olan jinayət işləri üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin ijrəatı (JPM-nin 214.1.1-ji maddəsi);
- böyük ijtimai təhlükə törətməyən bəzi aşkar jinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş ijrəat (JPM-nin 214.1.2-ji maddəsi);
- axtarış və istintaq hərəkətlərinin ijrəatı üzrə prokuror və müstəntiqlərin tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi (JPM-in 214.3.4-jü maddəsi).

Polisin jinayət-prosessual fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının jinayət-prosessual qanunverijiliyi ilə nizamlanır. Jinayət işinin başlanmasının səbəb və əsasları AR JPM-in 204-207-ji maddələrində göstərilmişdir.

AR JPM-in 214 və 218.1-ji maddələrində təhqiqat orqanlarının dairəsi, onların hərəkətləri, ibtidai istintaq aparılması məjburi olmayan işlər üzrə təhqiqat

orqanlarının fəaliyyəti və təhqiqat aparma müddətləri göstərilmişdir. JPM-in 215, 216, 218.2-ji maddələrində ibtidai istintaq orqanlarının dairəsi, ibtidai istintaq aparılması məjburi olan jinayət işləri və istintaq aidiyyəti, ibtidai istintaq aparıldığı yer və müddəti göstərilmişdir.

Polisin fəaliyyətinin təşkilati-hüquqi formaları olan inzibati, əməliyyat-axtarış və jinayət-prosessual fəaliyyətləri bir-biri ilə sıx bağlıdırlar. Bu məqsədlə praktikada polisin bütün xidmətləri vahid halda çıxış edir. Belə ki, polisin inzibati fəaliyyətini həyata keçirən polisin post-patrul xidməti, polis sahə inspektorları, dövlət yol polis xidməti və digər xidmətlər istənilən jinayətləri xəbərdar etməyə və onların qarşısını almağa borjlıdur. Bununla yanaşı əməliyyat-axtarış xidmətinin və jinayət-prosessual xidmətinin əməkdaşları törədilən inzibati xətalardan yan keçə bilməzlər.

Polisin fəaliyyətinin təşkilati-hüquqi formaları yuxarıda sadalanan hər bir fəaliyyət istiqamətinə xas olan bütün xüsusiyyətlərin nəzərə alınması və bu fəaliyyət istiqamətləri arasında sıx qarşılıqlı əlaqələrin yaradılması polis orqanlarının idarəedilməsində əsas amil kimi nəzərə alınmalıdır. Polisin fəaliyyətinin təşkilati-hüquqi formaları "Polis haqqında" Qanuna əsasən nəzərdə tutulmuş polis əməkdaşının vəzifə və funksiyaları əsasında təşkil edilir.

3.1.Polis əməkdaşının ümumi vəzifə və hüquqları

"Polis haqqında" Qanunun 13-cü maddəsinə əsasən, polis əməkdaşının ümumi vəzifələri aşağıdakılardır:

1) hazırlanan cinayət və ya digər xətalara qarşısının alınması üçün təxirəsalınmaz tədbirlər görmək;

2) cinayət və ya digər xətalara törətmiş şəxsin tutulması və polisə gətirilməsi üçün tədbirlər görmək;

3) cinayətin baş verdiyi hadisə yerinin mühafizəsini təşkil etmək və şahidlərin müəyyənləşdirilməsi üçün tədbirlər görmək;

4) cinayətdən və digər xətalardan, bədbəxt hadisədən zərərçəkmişlərə, həmçinin köməksiz, həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəli vəziyyətə düşmüş şəxsə kömək və ilk tibbi yardımın göstərilməsini təmin etmək;

5) tutulmuş və həbsə alınmış şəxsin hüquqlarının və qanuni mənafelərinin pozulmamasını təmin etmək;

6) təbii fəlakətlər, qəzalar və digər fəvqəladə hallar baş verdikdə insanların və əmlakın xilas etmə tədbirlərində iştirak etmək;

7) yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının qarşısının alınmasına yönəldilmiş tədbirlər həyata keçirmək;

8) səlahiyyətlərini həyata keçirərkən Daxili İşlər Nazirliyi tərəfindən müəyyən olunmuş davranış qaydalarına riayət etmək.

Polis əməkdaşları öz vəzifələrini həyata keçirərkən ayrıja əmr və ya göstəriş gözləmədən əməkdaşlıq etməyə, qarşılıqlı fəaliyyət göstərməyə və bir-birinə hərtərəfli kömək etməyə borjlıduurlar. Hər hansı şəxsə müraciət edərkən polis əməkdaşı adını, soyadını, rütbəsini bildirməli və xidməti vəsiqəsini göstərməklə

özünü təqdim etməlidir. Polis əməkdaşı öz səlahiyyətlərini həyata keçirərkən bilavasitə və birbaşa rəisinə tabedir.

“Polis haqqında” Qanunun 17-ci maddəsinə əsasən, polis əməkdaşının üzərinə düşən vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün aşağıdakı hüquqları vardır:

1) hər bir şəxsdən jinayətlərə və digər xətalara, şəxsiyyət və ijtimai asayiş üçün təhlükə törədən və onlara şərait yaradan hərəkətlərə son qoyulmasını tələb etmək;

2) cinayət və ya inzibati xəta törətməkdə şübhə edilənlərin şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək üçün sənədlərini yoxlamaq;

3) qanunverijiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada jinayət və ya digər xəta törətmiş, yaxud törədilməsində şübhələnilən şəxsi tutmaq;

4) cinayətin və digər xətanın törədilməsinə şərait yaradan halların aradan qaldırılması üçün qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada dövlət və qeyri-dövlət orqanlarına, müəssisələrə, idarələrə, təşkilatlara, siyasi partiyalara, ijtimai birliklərə, həmkarlar ittifaqları təşkilatlarına və vəzifəli şəxslərə baxılması məcburi olan təqdimatlar vermək;

5) qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada yaşayış binalarına və ya digər tikililərə, torpaq sahələrinə, müəssisə, idarə, təşkilatların ərazilərinə və tikililərinə daxil olmaq;

6) xarici dövlətlərin diplomatik, konsulluq və başqa nümayən-dəliklərinə, beynəlxalq təşkilatlara məxsus olan və xüsusi təyinatlı nəqliyyat vasitələri istisna edilməklə, son zərurət vəziyyətində hüquqi və fiziki şəxslərə məxsus olan nəqliyyat vasitələrində hadisə yerinə getmək, təjilli tibbi yardıma ehtiyacı olan şəxsləri tibb müəssisələrinə çatdırmaq və jinayət törətmiş şəxsləri təqib etmək üçün bu nəqliyyat vasitələrindən istifadə etmək (belə hallarda nəqliyyat vasitələri sahiblərinin tələbi ilə onlara dəymiş ziyan polis tərəfindən ödənilməlidir);

7) dəbilqə, qalxan, zirehli köynək və digər fərdi mühafizə vasitələrindən istifadə etmək;

8) “Polis haqqında” Qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada və hallarda fiziki qüvvə işlətmək, habelə xüsusi vasitələr və odlu silah saxlamaq, gəzdirmək və onları tətbiq etmək.

Polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri sahələrində polis əməkdaşının vəzifə və hüquqları “Polis haqqında” Qanunda öz əksini tapmışdır. İndi isə bu vəzifə və hüquqları ayrı-ayrılıqda qeyd edək.

İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri aşağıdakılardır:

1) hər bir şəxsin təhlükəsizliyini təmin etmək;

2) qanunverijiliklə səlahiyyətlərinə aid edilmiş inzibati xətalara dair işlər üzrə ijrəatı aparmaq;

3) qanunverijiliklə nəzərdə tutulmuş hallarda təhqiqat, istintaq orqanlarının və məhkəmələrin qərarlarını ijrə etmək;

4) qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada tutulan şəxsi müvafiq orqanlara təhvil verilənədək saxlamaq;

5) qanunverijilikdə nəzərdə tutulmuş əşyaların, o cümlədən odlu silahın, döyüş sursatının, zərərli maddələrin və sair zərərli materialların əldə edilməsi,

saxlanması, gəzdirilməsi, daşınması üçün müəyyən-ləşdirilmiş qaydada ijasə vermək, dövriyyəsinə nəzarət etmək, çoxaldığı rəngli qurğuların (kseroksların) qeydiyyatını aparmaq;

6) Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində və ya ayrı-ayrı yerlərində tətbiq edilən fəvqəladə və ya hərbi vəziyyət rejimini təmin etmək, epidemiya və ya epizootiya zamanı karantin tədbirlərinin həyata keçirilməsində iştirak etmək;

7) kütləvi tədbirlər zamanı ictimai asayışı təmin etmək;

8) müvafiq dövlət orqanlarına və vəzifəli şəxslərə, yaxud qanuni sahiblərinə təhvil verilənədək sahibsiz əmlakın və dəfinələrin, habelə tapılmış və polisə təhvil verilmiş sənədlərin, əşyaların və digər əmlakın saxlanılmasını və mühafizəsini təmin etmək;

9) qanunverijilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda qeydiyyat və uçot işlərini aparmaq;

10) digər dövlət orqanları və ictimai təşkilatlarla birlikdə azyaşlılar arasında hüquq qaydasının pozulmasının və nəzarətsizliyin qarşısının alınmasında iştirak etmək;

11) cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin dövlət müdafiəsini təmin etmək;

12) hüquqi və fiziki şəxslərin əmlakını hüquqazidd əməllərdən qorumaq;

13) qanunverijilikdə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

İctimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının aşağıdakı hüquqları vardır:

1) inzibati xətalara dair işlər üzrə qanunverijilikdə nəzərdə tutulan tədbirləri görmək;

2) ictimai qayda və ya insanların təhlükəsizliyi üçün təhlükə yarandıqda ərazilərə və binalara girişi və orada olmağı məhdudlaşdırmaq, aparılan işləri dayandırmaq, nəqliyyatın hərəkətini məhdudlaşdırmaq və ya qadağan etmək;

3) inzibati xəta törətmiş şəxs barəsində protokol tərtib etmək, şəxsi baxış keçirmək, əşyalarını yoxlamaq, qanunverijiliklə müəyyən-ləşdirilmiş qaydada və müddətdə onu polisdə saxlamaq;

4) jinayət və ya inzibati xəta törətməkdə şübhələnilən hərbi qulluqçuları tutub hərbi patrullara, hərbi komendanta, qoşun hissələrinin komandirlərinə və ya hərbi komissarlara təhvil vermək;

5) ictimai yerlərdə sərxoş vəziyyətdə olan və müstəqil hərəkət etmək qabiliyyətini itirən, özünə və ətrafdakılara zərər yetirə bilən şəxsi xüsusi tibb müəssisələrinə gətirmək;

6) inzibati qaydada həbs edilmiş, inzibati nəzarətdə olan, habelə polisdə profilaktika uçotunda olan şəxslərin fotosəklini çəkmək və Qanunla müəyyən edilmiş hallarda barmaq izlərini götürmək;

7) qanunverijiliklə müəyyən-ləşdirilmiş hallarda və qaydada avaralıqla və ya dilənçiliklə məşğul olan şəxsi qəbuletmə-bölüşdürmə məntəqəsinə gətirmək;

8) ictimai təhlükəli əməllərə görə məhkəmənin qərarı ilə təyin olunmuş tibbi xarakterli məjburi tədbirlərdən yayınan ruhi xəstələri, xroniki alkoqolikləri, narkomanları tutmaq və xüsusi tibb müəssisələrinə gətirmək;

9) hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən odlu silahın, döyüş sursatının, zəhərli maddələrin və digər zərərli materialların saxlandığı və istifadə olunduğu yerlərə,

habelə onların dövriyyədə olduğu obyektlərə (hərbi obyektlər istisna olmaqla) baxış keçirmək, bu jür əşyaların, maddələrin və materialların istifadəsi barədə müəyyənləşdirilmiş qaydaların pozulduğu aşkar edildikdə qüsurların aradan qaldırılması haqqında ijrasi məjburi olan yazılı göstərişlər vermək və qanunverijilikdə nəzərdə tutulan digər tədbirləri görmək;

10) saxtalaşdırma əlaməti olan sənədləri, habelə mülki dövriyyədən çıxarılmış və xüsusi ijazə olmadan saxlanılan əşyaları, maddələri, materialları və qurğuları götürmək, sahibsiz əmlakın saxlanılmasını təmin etmək və qanunverijiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada onlar barəsində məsələnin həll edilməsi üçün tədbirlər görmək.

Cinayətlərin və digər xətalərin qarşısının alınması və onların açılması sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri aşağıdakılardır:

1) cinayətin və digər xətalərin qarşısının alınması, baş vermiş jinayət hadisəsinin aşkara çıxarılması və onu törədən şəxsin müəyyənləşdirilməsi, jinayəti doğuran səbəblərin öyrənilməsi və aradan qaldırılması üçün tədbirlər görmək;

2) cinayət və digər xətaalar haqqında daxil olan ərizələrin və məlumatların qəbul edilməsini, qeydiyyatdan keçirilməsini və qanunverijiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada tədbirlərin görülməsini təmin etmək;

3) qanunverijiliklə müəyyənləşdirilmiş hallarda və qaydada jinayət işlərini başlamaq, təhqiqat və istintaq aparmaq;

4) qanunverijiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirmək;

5) yuxarıdakı bəndlərdə göstərilən məsələlər üzrə məhkəmənin (hakimin) və ya prokurorun qərarlarını, habelə müstəntiqin və ya təhqiqatçının qərarlarını və yazılı tapşırıqlarını icra etmək.

Cinayətlərin və digər xətalərin qarşısının alınması və onların açılması sahəsində polis əməkdaşının aşağıdakı hüquqları vardır:

1) hazırlanan və törədilmiş jinayətlər haqqında ərizə və məlumatları yoxlamaq;

2) jinayətin açılması, təhqiqatın və istintaqın aparılması ilə əlaqədar hüquqi və fiziki şəxslərdən, dövlət sirri təşkil edən sənədlər istisna olmaqla, zəruri izahatlar, məlumatlar, arayışlar, sənədlər almaq, jinayət törətməkdə şübhələnən şəxslərin barmaq izlərini götürmək, qanunverijiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada prosessual hərəkətləri həyata keçirmək;

3) əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə əlaqədar qanunverijiliklə müəyyənləşdirilmiş hüquqları həyata keçirmək;

4) jinayətin törədilməsi şəraitinin, onu törədən şəxsin, zərərçəkənlərin və şahidlərin müəyyənləşdirilməsi, gizlənən jinayətkarların və xəbərsiz itkin düşmüş şəxslərin axtarışı üçün dövlət informasiya vasitələrinin imkanlarından pulsuz istifadə etmək.

Yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının qarşısının alınması sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri aşağıdakılardır:

1) yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında qanunverijilikdə göstərilmiş yetkinlik yaşına çatmayanlar, habelə onların tərbiyəsi, təhsili və saxlanması üzrə öz vəzifələrini yerinə

yetirməyən və ya onların davranışına mənfi təsir göstərən, yaxud onlarla qəddar rəftar edən valideynlər və ya digər qanuni nümayəndələr barəsində profilaktik iş aparmaq;

2) yetkinlik yaşına çatmayanların qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisəsinə göndərilməsi barədə məhkəmənin qərarını yetkinlik yaşına çatmayanın qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisəsinə çatdırılması hissəsində icra etmək;

3) inzibati məsuliyyətə və ya jinayət məsuliyyətinə jəlb olunması üçün qanunverijiliklə müəyyən edilmiş yaş həddinə çatmamış yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən ictimai təhlükəli əməllərin törədilməsi, habelə yetkinlik yaşına çatmayanların tərbiyəsi, təhsili və saxlanılması üzrə öz vəzifələrini yerinə yetirməyən və ya lazımınja yerinə yetirməyən valideynlər və ya digər qanuni nümayəndələr, yaxud vəzifəli şəxslər barəsində müraciətlərə öz səlahiyyətləri daxilində baxmaq;

4) müvafiq dövlət orqanlarına və müəssisələrə yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığına, qanunazidd əməllər törətməsinə imkan yaradan səbəb və hallar barədə məlumat vermək.

Yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının qarşısının alınması sahəsində polis əməkdaşının aşağıdakı hüquqları vardır:

1) yetkinlik yaşına çatmayanları jinayətkar fəaliyyətə, fahişəliyə və ya digər əxlaqsız əməllərə jəlb etmiş, yaxud yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində digər qanunazidd əməllər törətmiş şəxsləri, habelə yetkinlik yaşına çatmayanların tərbiyəsi, təhsili və saxlanılması üzrə öz vəzifələrini yerinə yetirməyən və ya lazımınja yerinə yetirməyən valideynləri və ya digər qanuni nümayəndələri, vəzifəli şəxsləri aşkar etmək, onlar barəsində öz səlahiyyətləri daxilində qanunverijiliklə nəzərdə tutulmuş tədbirlər görmək;

2) yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən hüquq pozuntularının törədilməsinə şərait yaradan səbəb və halların aradan qaldırılması üzrə öz səlahiyyətləri daxilində tədbirlər görmək, bu barədə müvafiq dövlət orqanlarına, idarə, təşkilat və müəssisələrə təkliflər vermək;

3) hüquq pozuntuları törətmiş yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində, habelə onların tərbiyəsi, təhsili və saxlanılması üzrə öz vəzifələrini yerinə yetirməyən və ya lazımınja yerinə yetirməyən və ya onların tərbiyəsinə mənfi təsir göstərən, yaxud onlarla qəddar rəftar edən valideynlər və ya digər qanuni nümayəndələr, yaxud vəzifəli şəxslər barədə qanunverijiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada tədbirlər görmək, habelə müvafiq təsir tədbirlərinin tətbiq edilməsi haqqında müvafiq dövlət orqanlarına təkliflər vermək;

4) qanunla müəyyən edilmiş hallarda və qaydada məhkəmənin qərarına əsasən yetkinlik yaşına çatmayan şəxsi saxlamaq və yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün müvəqqəti təcridetmə mərkəzinə gətirmək, habelə qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisəsinə ijasəsiz tərk etmiş yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin müəssisəyə qaytarılması üçün tədbirlər görmək.

Yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri aşağıdakılardır:

1) nəqliyyatın və piyadaların hərəkətini nizama salmaq, sürüjülər və piyadalar tərəfindən yol hərəkəti qaydalarının gözlənilməsinə nəzarət etmək, yol hərəkətinin təhlükəsizliyini təmin etmək;

2) yolların təmiri, tikintisi, layihələşdirilməsi, istismarı və onlara xidmət zamanı yol hərəkəti təhlükəsizliyinin tələbləri ilə bağlı qüvvədə olan qaydalara, normativlərə və standartlara əməl olunmasına nəzarət sahəsində öz səlahiyyətləri daxilində müvafiq tədbirlər görmək;

3) nəqliyyat vasitələrinin texniki vəziyyətinə nəzarət etmək;

4) təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq bütün müəssisələr, idarələr, təşkilatlar və fiziki şəxslər tərəfindən yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin olunması, avtonəqliyyat vasitələrinin zərərli tullantılarından ətraf mühitin qorunması sahəsində qüvvədə olan qaydaların, normativlərin və standartların tələblərinə riayət edilməsində dövlət nəzarətini təmin etmək;

5) yol hərəkəti qaydalarının pozulması və yol-nəqliyyat hadisələri üzrə təhqiqat aparmaq, səlahiyyətləri çərçivəsində inzibati tənbeh tədbirləri tətbiq etmək;

6) yol hərəkəti qaydaları və sürüjülük vərdişləri üzrə imtahanlar qəbul etmək və nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququ verən sürüjülük vəsiqələrini vermək;

7) nəqliyyat vasitələrinin və qoşquların qeydiyyatını aparmaq, onlara dövlət nömrə nişanlarını vermək.

Yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının aşağıdakı hüquqları vardır:

1) qanunverijiliklə müəyyənləşdirilmiş hallarda və qaydada nəqliyyat vasitəsini saxlamaq, onu idarə edən şəxsin sürüjülük hüququna dair sənədlərini və daşıyan yükün sənədlərini yoxlamaq;

2) nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxsin sərxoş olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün texniki vasitələrdən istifadə etmək və ya həmin şəxsin tibbi müayinəsini təşkil etmək;

3) qanunla müəyyənləşdirilmiş hallarda və qaydada nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxsi və nəqliyyat vasitəsini yol hərəkətində iştirakdan kənarlaşdırmaq;

4) yol hərəkəti qaydalarını pozanlardan, yol-nəqliyyat hadisəsinin iştirakçılarından və şahidlərindən izahat almaq və zəruri hallarda onları polise çağırmaq;

5) yol hərəkəti qaydalarının pozulmasına görə inzibati tənbeh tədbirləri tətbiq etmək, sürüjülük hüququndan məhrum etmək barədə materialları məhkəməyə göndərmək;

6) yol hərəkətinin təhlükəsizliyi qaydalarına əməl edilmədikdə yollarda təmir-tikinti və digər işlərin görülməsini məhdudlaşdırmaq və ya qadağan etmək;

7) təbii fəlakətlər zamanı, habelə qəza təhlükəsinin aradan qaldırılması ilə əlaqədar yol hərəkətini məhdudlaşdırmaq və ya qadağan etmək;

8) texniki vəziyyəti müəyyənləşdirilmiş tələblərə uyğun gəlməyən nəqliyyat vasitələrinin istismarını qadağan etmək;

9) nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxsin və onunla birlikdə olan sərnişinlərin jinayət törətdiyi və ya törədilməsində şübhələnilməsi haqqında dəqiq məlumatı

olduqda, habelə nəqliyyat vasitəsinin idarə olunması ilə jinayət törədilməsinə real təhlükə yarandıqda nəqliyyat vasitəsinə təqib etmək.

Beləliklə, polis, Azərbaycan Respublikasının “Polis haqqında” Qanunu və digər qanunverijilik aktları, habelə DİN-in normativ aktlarına əsasən göstərilən səlahiyyətləri həyata keçirməklə, dövlətin ali məqsədi olan “İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi”nə nail olur.

NƏTİCƏ

Əsas Qanunumuz olan Konstitusiyamızda göstərilən müddəaların həyata keçirilməsində əsas rol oynayan icra hakimiyyəti orqanlarından biri olan daxili işlər orqanlarının (polis) sistemi Azərbaycan Respublikasının inzibati-ərazi bölgüsünə əsasən və bir sıra iqtisadi, təşkilati, texniki, hüquqi amilləri nəzərə almaqla qurulur. Onun quruluşunun əsasında demokratik mərkəzləşdirmə prinsipi durur.

Daxili işlər orqanları öz fəaliyyətlərini müxtəlif formalarda həyata keçirirlər ki, bu fəaliyyət formaları həm onların elementləri (qolları və ya orqanları) daxilində, həm də onların xarici fəaliyyət sahələrində digər dövlət orqanları, idarələri, müəssisələri, təşkilatları, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlarla qarşılıqlı əlaqədə özünü göstərir.

Mövzuda həm də onu qeyd etdik ki, daxili işlər orqanları metodlarının vasitəsi ilə idarəçilik subyekt kimi çıxış edərək müvafiq idarəçilik subyektlərinə (idarə olunanlara) təsir edirlər.

Mövzu vasitəsilə siz öyrəndiniz ki, hüquqi əhəmiyyətinə görə daxili işlər orqanları fəaliyyətini təşkilati tədbirlər (təşkilati-kütləvi tədbirlər), maddi-texniki əməliyyatlar; normayaradıcılıq və hüquqtətbiqedicilik (nizamlayıcı və hüquqmühafizəedici) fəaliyyəti formalarında həyata keçirir.

Dövlət idarəçilik orqanları kimi daxili işlər orqanlarının əsas fəaliyyət metodları inandırma və məjburetmədir. İnandırma və məjburemə daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin universal (əsas) metodlarıdır.

Nəhayət, mövzu vasitəsilə öyrəndiniz ki, DİO-nun sistemi demokratik mərkəzləşdirmə, Azərbaycan Respublikasının inzibati-ərazi quruluşu prinsipi əsasında, həmçinin də onların funksiya və vəzifələrinin xarakter, xüsusiyyət və həjmini nəzərə almaqla qurulur. Gələcək mövzularımızda DİO sisteminin ayrı-ayrı elementləri və istiqamətləri haqqında bilik əldə edəcəyik.

Mövzunun ikinci sualında polis fəaliyyətinin hüquqi əsasını qeyd edərkən göstərdik ki, polis haqqında qanunverijilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, "Polis haqqında" Qanundan, Azərbaycan Respublikasının digər normativ-hüquqi aktlarından, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir. Sualda, həmçinin polis təyinatına uyğun olaraq, fəaliyyətini insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət, qanunçuluq, humanistlik və təkbəşçilik prinsipləri əsasında təşkil etdiyini qeyd etdik.

Mövzunun üçüncü sualında isə ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, jinayətlərin və digər qarşısının alınması və açılması, eləcə də yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsini polis fəaliyyətinin əsas istiqamətləri kimi göstərdik. Sualda polis ayrı-ayrı fəaliyyət istiqamətlərində vəzifə və hüquqları da qeyd olundu.

Mövzu vasitəsi ilə əldə edilən hüquqi biliklər sizin polis fəaliyyəti ilə bağlı nəzəri və hüquqi biliklərin inkişaf etdirilməsində, təjribi fəaliyyətinizdə tətbiq edilməsində əsas rol oynayacaqdır.